

Nyt om teologisk forskning og fakultetsliv på Københavns Universitet

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen	3
Rosas Resonans – en teologisk introduktion af lektor, ph.d. og prodekan for uddannelse Marlene Ringgaard Lorensen	6
Søren Kierkegaard Forskningscenterets 30-års jubilæum af lektor, lic.theol. Joakim Garff	10
Når verdener går til grunde. En neurokognitiv tilgang til endetidsnarrativer af postdoc Melissa Sayyad Bach og stud.theol. Clara Fasting Prebensen	14
Klodens teologi. Systematiske refleksioner midt i det 21. århundrede af lektor, ph.d. Christine S.-V. Pöder og adjunkt, ph.d. Elizabeth X. Li	18
En lovprisningens teologi. Danske ligtaler og døden i luthersk tradition af lektor, ph.d. Lars Cyril Nørgaard	22
Opfattelser af ‘at være alene’ i det historiske Grønland af postdoc Asta Mønsted	26
På fodboldbanen med Gud. Et speciale om kristendom og fodbold i Zambia af cand.mag. i Afrikastudier Buster Emil Kirchner	30
Sharing Knowledge about Interreligious Connections. A Linked Data Approach to Medieval Studies by Postdoctoral Researcher Jacob Langeloh	34
Programmer for Teologisk Forening og Søren Kierkegaard Selskabet	38
Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	40

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Pia Christensen på tlf. 35 32 36 08 eller på e-mail: pic@teol.ku.dk.

Meninger, der tilkendes i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen.

Redaktion: Lektor, dr.theol., ph.d. Frederik Poulsen.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Arco.

Tryk: Specialtrykkeriet Arco. *Oplag:* 3.000.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forsidebillede: Bibelen indeholder flere fortællinger om verdens undergang. Der er ofte tale om stærke visuelle beskrivelser, som fremmaler et univers af gru og uhygge. De færreste kan læse disse tekster uden at leve sig ind i deres billeder og uden at føle ubehag og frygt. Mødet mellem tekst og læser er emnet for Melissa Sayyad Bach og Clara Fasting Prebensens bidrag "Når verdener går til grunde. En neurokognitiv tilgang til endetidsnarrativer".

Omslaget er et udsnit af den britisk-amerikanske maler Benjamin Wests værk "Death on the Pale Horse" (1796). Maleriet gengiver scenen med de fire heste i Johannes' Åbenbaring 6,1-8 og er hentet fra Wikimedia Commons.

Det Teologiske Fakultet
Karen Blixens Plads 16
2300 København S
Tlf.: 35 32 36 08
www.teol.ku.dk

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen

Kære læser, velkommen til det seneste nummer af TEOL-information. Endnu en gang er det mig en stor fornøjelse at kunne præsentere en række inspirerende artikler, der alle er skrevet af ansatte og studerende her ved fakultetet.

Vi begynder dog på det universitetspolitiske niveau, for så vidt som første del af 2024 har været præget af to store reformer, der fremdeles optager os. Lige før sommer vedtog universitetets bestyrelse en administrationsreform, der medfører en fuldstændig reorganisering af den administrative understøttelse på tværs af hele Københavns Universitet. Vores administration skal således fremadrettet organiseres omkring lokale administrative stabe på fakulteter og institutter, et administrationscenter på hvert af universitetets tre største campusområder og endelig en række centrale administrative koncernenheder. Hele reformen har som mål at skabe en mere ensartet og effektiv administrativ understøttelse af både studerende og ansatte, samtidig med at de samlede udgifter mindskes med 300 millioner kroner om året – penge som kan reinvesteres i andre dele af universitetets arbejdsområder.

Den anden reform, der har fyldt meget for os og fremdeles gør det, er den politisk vedtagne kandidatreform, der dels vil føre til en øget dimensionering af studiepladserne på landets videregående uddannelsesinstitutioner, dels kommer til at betyde, at ca. 35% af de eksisterende kandidatstudiepladser fremadrettet skal udbydes via forkortede kandidatuddannelser. Længden af disse uddannelser reduceres fra de nuværende to år til femten måneder. Reformen kommer også til at påvirke en del af studiepladserne her på fakultetet, uden vi dog på nuværende tidspunkt kan sige, hvilke specifikke uddannelser der bliver tale om. Det ved vi først i det sene efterår, når Kandidatudvalget fremlægger deres endelige rapport og reformplan.

På det uddannelses- og forskningsmæssige plan har årets første måneder tydeligt demonstreret den høje grad af faglig engagement, der karakteriserer fakultetet. Ganske som vi har set det før, så bød foråret igen på flere ph.d.-forsvar. Først forsvarede Jacob Kristian Worsøe, Center for Afrikastudier, sin afhandling *Living at the Margins of Conservation*. Derefter fulgte Kentaro Inagaki med af-

handlingen *Levinus Warner and Islamic Literature*, som en del af arbejdet ved forskningscenteret *The European Qur'an*. Endelig fulgte Tessie Bundgaard Jørgensen med sin afhandling *Ethicised Sharia: The Contextual Case of Islamic Therapy*. Tessie er tilknyttet forskningsprojektet *Producing Sharia in Context*. Fakultetet ønsker alle tre tillykke med deres succesfulde forsvar og den tildelte grad.

Også på anden vis har studerende og ansatte ved fakultetet markeret sig på det forskningsmæssige område i foråret. Det gælder ikke mindst brugen af kunstig intelligens og nye digitale værktøjer i forskning og undervisning, hvilket vi også tidligere har kunnet berette om her i skriftet. Konkret vil jeg nævne lektor Anders Holm, Afdeling for Kirkehistorie, der i foråret modtog en samlet bevilling på i alt syv millioner kroner fra henholdsvis Augustinus Fonden og Aage og Johanne Louis-Hansens Fond. Der er tale om et fælles projekt mellem Det Teologiske Fakultet og Det Kgl. Bibliotek med henblik på at transskribere Grundtvigs meget omfattende (og endnu upublicerede) håndskriftssamling gennem brugen af nye digitale værktøjer. Efterfølgende er det planen at gøre det transskriberede materiale tilgængelig via den digitale platform *Grundtvigs Manuskripter Online*.

Ligeledes inden for det digitale område kunne vi umiddelbart efter nytår annoncere, at ph.d.-studerende Lucie Perez, postdoc Martijn Naaijer og lektor Martin Gustaf Ehrensverd, alle fra Afdeling for Bibelsk Eksegese, havde modtaget en bevilling på \$2.500 i API-kreditter fra *Open AI Researcher Access Program*. *OpenAI*

er en amerikansk forskningsorganisation, der arbejder med kunstig intelligens (AI), og som bl.a. står bag ChatGPT. Formålet med bevillingen er at anvende kunstig intelligens til at forske i gamle hebraiske tekster.

En anden stor bevilling tilfaldt i foråret lektor og centerleder Karen Lauterbach, Center for Afrikastudier, idet Danida bevilgede i alt ti millioner til forskningsprojektet *Multiple Waterscapes in Urban Ghana* (MUWUG). I et tæt samarbejde med kolleger i Ghana skal Karen undersøge, hvordan den fattigere del af befolkningen i Ghanas næststørste by, Kumasi, kan få adgang til drikkevand i en situation, hvor hele regionen er hårdt ramt af klimamæssige forandringer.

Det skal også nævnes, at fakultetet her i foråret modtog en bevilling til en bogudgivelse med et betydeligt potentiale for internationalt outreach, som det jo hedder på moderne (forsknings)dansk. Der er tale om en samlet bevilling på i alt 940.000 kr. til en oversættelse til kinesisk af første halvdel af Søren Kierkegaards værker via det kinesiske forlag, *The Commercial Press*. Forlaget har selv bidraget med en del af pengene, og derudover har Augustinus Fonden og S. C. Van Fonden doneret et betydeligt beløb til oversættelsesarbejdet, der sker i regi af Søren Kierkegaard Forskningscenteret her ved fakultetet.

Jeg vil også her nævne, at lektor Johanne Stubbe Teglbjærg Kristensen, Afdeling for Systematisk Teologi, tidligt på året modtog Carlsbergfondets monografistipendie. Hendes projekt bærer titlen *The liberation of the children and the psychology of the trinity: The theology of Wolfhart Pannenberg in context(s)* og er i

sit udgangspunkt en teologisk-fænomenologisk og -psykologisk analyse af Pannenberg's værker med henblik på at forstå tilblivelsen af menneskelig frihed.

Derudover modtog ph.d.-studerende Sigrid Nielsby Christensen Uddannelses- og Forskningsministeriets EliteForskningsstipendium på 200.000 kr. med henblik på en realisering af projektet *Det moderne religiøse gennembrud? En undersøgelse af Det Københavnske Brødersocietet*. Ph.d.-studerende Peter Buch Hvarregaard modtog ligeledes i foråret besked om, at han er optaget med et stipendium på det prestigefyldte *Toronto-Rome Diploma Programme in Manuscript Studies* på *The Pontifical Institute of Medieval Studies* (PIMS).

Endelig modtog lektor Tine Reeh, Afdeling for Kirkehistorie, en særlig akademisk anerkendelse, idet hun tidligere i år blev udnævnt som nyt medlem af det internationale videnskabelige Advisory Board for det tyske forskningscenter *Interdisziplinäres Zentrum für Pietismusforschung* ved Martin Luther Universitetet Halle-Wittenberg som kun én blandt ni førende internationale eksperter på området. Også et stort tillykke til hende med denne betydningsfulde udpegning.

Som nævnt i indledningen indeholder nærværende nummer af TEOL-informa-

tion et bredt udvalg af artikler, der hver på deres måde afspejler fakultetets faglige bredde. Lektor og prodekan for uddannelse, Marlene Ringgaard Loresen lægger for med en artikel om Hartmut Rosa og hans begreb om resonans. Lektor og leder af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Joakim Garff skriver om samme centers 30-års jubilæum. Postdoc Melissa Sayyad Bach og stud.theol. Clara Fasting Prebensen kigger nærmere på en neurokognitiv tilgang til endetidsnarrativer, og lektor Christine S.-V. Pøder og adjunkt Elizabeth X. Li leverer i deres artikel en refleksion over klodens teologi i det 21. århundrede.

Lektor Lars Cyril Nørgaard ser nærmere på danske ligtaler og døden i luthersk tradition igennem begrebet 'lovprisningens teologi'. Derefter reflekterer postdoc Asta Mønsted over forskellige opfattelser af 'at være alene' i det historiske Grønland, ligesom cand.mag. Buster Emil Kirchner præsenterer sit studie om kristendom og fodbold i Zambia i artiklen *På fodboldbanen med Gud*. Og i den afsluttende artikel skriver postdoc Jacob Langeloh om *Sharing Knowledge about Interreligious Connections. A Linked Data Approach to Medieval Studies*.

Rigtig god læselyst!

Fredag den 6. september 2024 kl. 14.15

**Semesteråbningsforelæsning ved lektor Florian Wöller:
"Kristendom for beginners. Tre senantikke biografier"**

Sted: Kierkegaard auditoriet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Det Teologiske Fakultet

Rosas Resonans

– en teologisk introduktion

Af lektor, ph.d. og prodekan for uddannelse
Marlene Ringgaard Lorensen

Fredag den 13. september 2024 forelæser professor i sociologi, Hartmut Rosa, på Det Teologiske Fakultet. Anledningen er Center for Kirkeforsknings årlige konference med titlen “Et Hav af Himmelter. Musikalitet i Teologi, Liturgi og Kunst”. Konferencen afholdes traditionen tro i samarbejde med Fyen, Helsingør, København, Lolland-Falster og Roskildes stifter.

Som opvarmning til Rosas besøg vil jeg give en kort indføring i hans tænkning til dem, der endnu har til gode at give sig i kast med den. Det gælder særligt begrebet ’resonans’ og dets berøringsflader med teologi og religiøse praksisformer.

Hvem er Hartmut Rosa?

Hartmut Rosa (f. 1965) er en tysk sociolog og politolog. Han er professor i sociologi ved Friedrich-Schiller-Universitetet i Jena og leder af Max-Weber-Institutet ved Erfurt Universitet. Rosas hovedværker er *Alienation and Acceleration. Towards a Critical Theory of Late-Modern Temporality* (2010) og *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung* fra 2016 (dansk udgave 2021). Siden har han udgivet flere kortere værker på godt 100 sider, som fint kan bruges som en intro-

duktion til resonansteorien. Det er bl.a. *Det ukontrollerbare* (dansk udgave 2020) og *Demokrati har brug for religion* (dansk udgave 2023).

Teorien om resonans

Inspirationen til Rosas teori om resonans stammer fra musikkens verden, hvor resonans udtrykker evnen til at opfange og sende lyd tilbage (latin: *resonare*). Samtidig kendes resonans fra fysik, hvor spændinger mellem to poler kan indgå i resonans med hinanden. Fænomenet er også grundlæggende for menneskers måder at interagere med hinanden på, såvel som med natur, materielle genstande, religion, politik og kultur.

Ifølge Rosas teori kendetegnes resonansforhold ved, at begge parter forandrer sig i mødet med hinanden, og fænomenet kan således opdeles i tre faser:

1. af-<-ficering i betydningen af at blive bevæget af noget udefrakommende
2. e->motion i form af en respons eller et svar
3. transformation, hvori de to parter – eller subjekt og verden – gensidigt berører og forvandler hinanden.

Rosa gør brug af pilemarkeringer for at understrege, at resonans som udgangspunkt består i en bevægelse, hvori noget udefrakommende overgår os. Mennesket kan dernæst reagere på denne oplevelse af noget udefrakommende ved selv at foretage en bevægelse i retning af det andet, for eksempel i form af tale, kropssprog eller mimik. At resonans ikke forveksles med en automatreaktion i form af et ekko, er afgørende. Resonans fordrer nemlig, at begge parter, skønt berørt, responderer ud fra sit eget perspektiv og med sin egen stemme. Af samme grund kan resonans ikke planlægges eller garanteres – eller som Rosa skriver: “Sociologisk udtrykt betyder det, at resonans også altid har gavekarakter; resonans fremstår som vederfarelse, noget, der overgår én, og det er netop det, der menes med det ukontrollerbare konstitutive punkt” (2020, 53).

Resonante relationer forudsætter dermed en hårfin balancegang mellem åbenhed og lukkethed, receptivitet og aktivitet samt ydre og indre. Som eksempel på sådanne interaktionsformer henviser Rosa til bøn, som netop kendetegnes ved, at mennesket vender sig indad for at vende sig ud mod den helt Anden. Ligesom med bøn er resonans ikke noget, den enkelte kan kontrollere. Det handler snarere om at lade sig påvirke eller lade noget ske, som er uden for ens kontrol. Dette fratager naturligvis ikke mennesket for ansvaret for sine omgivelser. Rosa bruger bevidst begrebet både deskriptivt og normativt. Ud fra et resonansteoritisk perspektiv handler den ansvarlige omgang med den anden, naturen eller samfundet således ikke om at kontrollere den anden. I stedet kobles ansvarlighed sam-

men med evnen til at lytte og svare, eller til at lade sig afficere og respondere.

Modvægt til acceleration

Rosas teori om resonans udspringer fra hans studier af forholdet mellem fremmedgørelse og social acceleration. I sine tidlige værker påviste han, hvordan tekniske fremskridt, som havde til hensigt at spare tid, har en tendens til at medføre tidsnød frem for bedre tid. Disse effektiviseringsprocesser kommer til at ændre samfundsstrukturer og menneskelige relationer på en problematisk måde, fordi både samfund og mennesker lader sig fange i et hamsterhjul, som gør, at de kun kan stabilisere sig gennem kontinuerlig acceleration, vækst og aggressivitet.

Analyserne påpeger, hvordan denne form for eskalering forvandler måden, hvorpå mennesker ikke bare forholder sig til andre mennesker, naturen og arbejdet, men også til egne kroppe og måder at tænke på. En af forsvarsmekanismerne mod accelerationssamfundet består i, at vi lukker os af for omverden og mister evnen til virkeligt at lytte efter og svare. Denne måde at relatere til vores omgivelser på skyldes ifølge Rosa, at det senmoderne samfund er baseret på en dynamisk form for stabilisering, som kræver kontinuerlig vækst, acceleration og innovation for blot at fastholde status quo. Dette accelererede verdensforhold medfører, at det moderne menneske hele tiden vil udvide og kontrollere sin omverden – hvilket igen fører til økologiske, politiske og mentale problemer.

Symptomerne på disse former for accelererede og aggressive måder at interagere med vores omgivelser på kan opsummeres i tre dominerende krisetil-

stande, som karakteriserer vores verden i det 21. århundrede:

1. Den økologiske krise, som indebærer en forstyrrelse i måden, hvorpå mennesker forholder sig til naturen på.
2. Demokratiets krise, som bunder i forstyrrede sociale relationer og interaktionsformer.
3. Den mentale og psykologiske krise, som viser sig i de mange tilfælde af sygelig stress og andre psyko-sociale problemer, som ifølge Rosa vidner om forstyrrelser i subjektive selvforhold.

Overraskende nok medfører samtidens forsøg på at opnå det gode liv en tendens til at umuliggøre det. Rosa opsummerer det paradoksale problem som 'the triple A Approach to the world', fordi mange mennesker i det senmoderne samfund vælger at tage del i den accelererede væksttankegang ud fra en tro på, at det gode liv afhænger af vores evne til at gøre en større del af verden *available, attainable, accessible*.

Diverse former for teknologi udvikles for at gøre mere af verden tilgængelig. Det gælder for eksempel mobiltelefoner, biler og fly, der synes at gøre adgangen til verden nemmere og hurtigere. Desværre har menneskehedens jagt på at udvide vores rækkevidde resulteret i dybt problematiske konsekvenser, fordi vi kommer til at ødelægge den verden, som vi forsøger at gøre tilgængelig. Kort fortalt har menneskers forsøg på at effektivisere vores omgivelser ændret naturen i en sådan grad, at den flere steder ikke længere er beboelig.

Ritualers potentiale for resonans

Som modvægt til et accelereret og aggressivt verdensforhold fremhæver Hartmut Rosa resonans som en alternativ måde at relatere til den anden, samfundet og naturen på. Eller som han opsummerer sin grundlæggende tese: "Hvis acceleration er problemet, er resonans måske løsningen" (2021, 10). Ifølge hans teori består resonans af tre forskellige akser:

1. Horisontal resonans, som kan opleves i mødet mellem mennesker så som i kærlighedsforhold og venskab, blandt kolleger eller i det politiske rum.
2. Diagonal eller materiel resonans, som finder sted, når vi interagerer med ting og aktiviteter inden for uddannelse, sport og arbejde. Det er for eksempel i forholdet mellem pianist og klaver, forfatter og tekst, og i madlavning og havearbejde.
3. Vertikal resonans, der vedrører de dybeste lag i tilværelsen, herunder religion, naturen, historien og kunsten som alt det, der giver os en fornemmelse af at været dybt forbundet.

I et resonanstheoretisk blik beskrives naderen som en unik begivenhed, fordi den involverer alle tre akser på én gang: Kirkegængernes samling til gudstjeneste og omkring nadverbordet muliggør horisontal resonans; indtagelse af brød og vin åbner for den diagonale resonans; og det sakramentale nærvær involverer den vertikale resonans.

I bogen *Demokrati har brug for religion* hævder Rosa ligefrem, at kirkerne er blandt de sidste institutioner, som lægger op til et andet forhold til verden end den

fremmedgørende, aggressive omgang, som dominerer det senmoderne samfund. Rosa plæderer dog ikke for en instrumentel brug af religionen som en måde at stadfæste ens eget politiske standpunkt. Han understreger tværtimod, at demokrati kun fungerer efter hensigten, hvis borgerne – foruden at gøre brug af deres evne til at tale og stemme – udvikler evnen til at lytte til andres holdninger og standpunkter.

Sideløbende med sine fremhævelser af kirkesamfundenes unikke rolle understreger Rosa, at der aldrig er garanti for resonante relationer i kirkelige fællesskaber og praksisformer, selvom potentialet er der. Tværtimod er der utallige eksempler på, at religiøse autoriteter og dogmer kan udgøre den værste tænkelige form for fremmedgørelse og kontrol og dermed udelukke muligheden for resonans.

Mellem åbenhed og lukkethed

Resonans består altså i en vekselvirkning mellem bevægelse, selvvirksomhed og forvandling. Forudsætningen for, at en sådan forvandling kan finde sted, er en hårfin balance mellem åbenhed og lukkethed. Denne illustrerer Rosa med henvisning til den særlige konstruktion, som skaber resonanskammeret i en akustisk guitar eller violin: For at kunne indgå i resonans må en person være åben nok til at opfange en impuls udefra; samtidig må vedkommende dog være lukket nok til at kunne respondere med sin egen stemme.

Disse forudsætninger kan blive udfordret i en række tilfælde, og den ideelle balance mellem at være henholdsvis åben og lukket kan ændre sig afhængigt af en persons skiftende livsomstændigheder.

Flere eksempler byder sig til: En person, som har været udsat for fysisk eller psykisk vold, har gode grunde til at afskærme sig fra berøring. En sådan lukkethed kan udgøre en livsnødvendig form for selvbeskyttelse i en periode, men det bliver problematisk, hvis afskærmningen bliver permanent.

Eller: Den, der har mistet troen på, at hun eller han kan bevæge andre, og har glemt, at hun eller han selv kan lade sig bevæge, kan have en tendens til relatere til andre via manipulation og aggression frem for åbne møder.

Eller: Den person, som er meget åben og nemt lader sig bevæge, kan miste evnen til at udtrykke sin egen stemme. I dette tilfælde kan personen med fordel øve sig på at lukke af for andres perspektiver for bedre at kunne finde og udtrykke sin egen stemme.

Heavy metal til september

Hartmut Rosas seneste bog, *When Monsters Roar and Angels Sing. Eine kleine Soziologie des Heavy Metal*, udkommer i dansk oversættelse op til hans forelæsning på konferencen i september, og vi ser frem til at udfolde resonansbegrebet i dialog med ham selv i spændingsfeltet mellem musik, teologi, liturgi og kunst.

Søren Kierkegaard Forskningscenterets 30-års jubilæum

Aflektor, lic.theol. Joakim Garff

I begyndelsen var bevillingen

En yndig forårsdag i 1993 besluttede bestyrelsen for Danmarks Grundforskningsfond at yde en femårig bevilling på 27,5 millioner danske kroner til etablering og drift af Søren Kierkegaard Forskningscenteret (SKC). Ind under jul samme år blev der indgået kontrakt med Københavns Universitet, hvorefter SKC blev knyttet til Institut for Systematisk Teologi under Det Teologiske Fakultet i Købmagergade, øverst oppe på fjerde sal, hvor det begyndte sin virksomhed den 1. januar 1994 med Niels Jørgen Cappelørn som daglig leder.

Formålet var klart defineret og enkelt trods sin dobbelthed: 1) at fremme Kierkegaard-forskningen nationalt såvel som internationalt og 2) at udgive en videnskabelig udgave af alt det, som Kierkegaard havde skrevet, hvilket skulle ske i skikkelse af monumentaludgaven *Søren Kierkegaards Skrifter* i 55 bind, fordelt på 28 tekstbind og 27 kommentarbind, der skulle ledsages af en digitaliseret version.

Udgaverne

En videnskabelig udgave indebar, at Kierkegaards tekster skulle etableres efter

internationale, editionsfilologiske principper, mens kommenteringsarbejdet skulle bero på historisk-kritisk forskning. De tidligere udgaver var utilstrækkelige og utidssvarende i adskillige henseender. Den populære tredjeudgave fra 1962 var skæmmet af trykfejl og regulære tekstudfald. Endvidere var kommentarerne fejlbehæftede, mangelfulde og hyppigt uforklarligt fraværende.

Endelig havde kommenteringen sine steder en problematisk biografisk tendens, der med en vis vilkårlighed trak Kierkegaard ind på den tekstuelle tribune, når og hvor han måske mindst ønskede det. Hvad angik Kierkegaards talrige journaler, var disse aldrig tidligere blevet gjort til genstand for en systematisk kommentering, hvilket gjorde arbejdet så meget desto mere påkrævet – og krævende.

Det var hele dette omfattende arbejde, der forestod. Og som lykkedes med tiden. Til samtlige udgivne skrifter, journaler og notesbøger blev der udarbejdet tekstredegørelser og skrevet tusinder og atter tusinder af kommentarer, hvorved Kierkegaards virksomhed som skribent, privatperson og borger i den danske guldalder i dag er kortlagt og kontekstualiseret i et hidtil uset omfang. Det kan

ligne et paradoks på en prik, at den mest videnskabelige udgave af dem alle også er den mest populære i den forstand, at den virkelig tager sin læser ved hånden og giver solid og instruktiv besked om de forhold, der synligt *eller* usynligt gør sig gældende i den pågældende tekst.

Med en beskedent tidsforskydning udkom *Søren Kierkegaards Skrifter* også i en digitaliseret version forsynet med diverse søgefaciliteter, konkordanser, kort, kalendere samt person-, sted- og bibelregistre. Den digitaliserede version gjorde det muligt at tilgå forfatterskabet radikalt anderledes, idet man ikke alene kunne søge på bestemte ord eller konstellationer, men tillige fik mulighed for at følge tilblivelsen af et givet værk fase for fase langt lettere end hidtil. I det hele taget indvarslede den ekstreme smidiggørelse af det kierkegaardske materiale, som den digitaliserede version indebar, en helt ny æra i omgangen med mesterskribenten, hvis værker, journaler og breve enhver nu kunne snuse til på en fortovscafé eller bladde i derude i bøgeskoven behørigt omgivet af liljerne på marken og fuglen under himmelen.

Det siger sig selv, at den digitaliserede version også var en tidsbesparende foranstaltning, når en videbegærlig bruger henvendte sig med spørgsmål om forlovelsen, troens spring eller andre paradokser, men vigtigere var det dog, at de hvide handsker, som mange åndeligt talt følte sig foranlediget til at iføre sig, når de nærmede sig Kierkegaards skrifter, kunne anvendes til andre formål.

Søren Kierkegaards Skrifter blev afsluttet i 2012, året før 200-års jubilæet for Kierkegaards fødsel, der blev fejret, som det sig hør og bør. Om den interna-

tionale gennemslagskraft, udgaven har fået, vidner oversættelser til engelsk, fransk, hebraisk, hollandsk, italiensk, kinesisk, koreansk, lettisk, polsk, portugisisk, rumænsk, spansk, tjekkisk, tysk og ungarsk.

Forskning og formidling

Siden sin etablering har SKC dannet ramme om en række seminarer og konferencer, hvis bidrag for manges vedkommende er blevet publiceret i *Kierkegaard Studies: Yearbook*, der i dag tæller 28 bind, mens større afhandlinger er blevet trykt i *Kierkegaard Studies: Monograph Series*, hvoraf der er udkommet 49 bind. De tusindvis af sider i disse bundsolide bøger, udgivet af forlaget de Gruyter, bærer vidnesbyrd om den tematiske, litterære og autobiografiske kompleksitet, der kendetegner Kierkegaards værk, hvis tværfaglige karakter ikke blot appellerer til meget forskellige faggrupper, men tillige vanskeliggør bestræbelsen på at opretholde forestillingen om den *egentlige* Kierkegaard.

Den krig, der tidligere gravitetisk blev udkæmpet mellem teologer og filosoffer om universalpatentet på Kierkegaard, føres i dag kun sporadisk og er afløst af en anderledes bredspektret tilgang, der snart bringes i dialog med sekulære tænkere, snart sættes i forbindelse med konflikter, katastrofer og problematikker foranlediget af den antropocæne tidsalder, deriblandt fattigdom, kønethed og klima.

Kierkegaard er imidlertid udtømmelig og forunderligt forud for sin egen tid, måske endda i visse henseender forud for vor tid. De hundredvis af ph.d.-studerende, gæsteforskere og oversættere, der i tidens løb er blevet tildelt plads på

SKCs bibliotek, lader sig selv sagt ikke bringe på noget så ukierkegaardsk som en formel. Hver især og sammen viser de dog, at den magiske magister med en egen adræthed formår at følge en hvilken som helst konjunktur uden nogensinde at forsvinde restløst i den, dertil er han for provokerende, rebellerende og radikal. Biblioteket er som regel befolket af forskere fra vidt forskellige steder af verden, men de har samme passion og tilhører et besynderligt broderskab, der tæller navne som Victor Eremita, Johannes de silentio, Constantin Constantius, Vigilius Haufniensis, Hilarius Bogbinder, Johannes Climacus med adskilligt flere.

Fredage i hvert semester afholdes der workshops med præsentationer og efterfølgende diskussioner af igangværende forskning – enten on location eller online – mens der hver mandag eftermiddag udbydes velbesøgte online seminarer, hvor der systematisk læses et af Kierkegaards værker. Særdeles værdifuld for udbredelsen af kendskabet til Kierkegaard er tillige den undervisning, der udbydes til internationale studerende i samarbejde med DIS, hvor der semester for semester afvikles adskillige kurser på engelsk, samt det nære samarbejde med St. Olaf College i Northfield, Minnesota, som ligeledes afholder en række forløb og seminarer om Kierkegaard. Anden kursusaktivitet og forskellige joint ventures fremgår i øvrigt af SKCs hjemmeside.

Årets konference

Det blev i nogen grad fremkomsten af den ovennævnte 'nye' Kierkegaard, der bestemte perspektivet for dette års konference, der traditionen tro blev afviklet i midten af august og i år lod Kierkegaard

pendulere mellem individualitet og socialitet. "(...) om jeg skulde forlange en Indskrift paa min Grav, jeg forlanger ingen anden end 'hiin Enkelte'", noterede Kierkegaard i 1847 og bidrog dermed til at befæste billedet af sig selv som individualitetens tænker. Nægtes kan det da heller ikke, at såvel forfatterskab som journaler uophørligt kredser om vigtigheden af at vælge, overtage og tilegne sig selv i en bevidst udskillelse fra mængde, masse og andre depersonaliserende faktorer og forhold såsom systemtænkning, pressens populisme samt den omsiggribende nivellering og udvendiggørelse, der kendetegner moderniteten.

Alligevel er Kierkegaard andet og mere end individualitetens tænker. Det fremgår markant af et hovedværk som *Kjerlighedens Gjerninger*, hvori den 'anden' har konstitutiv betydning for selvforholdet, men bevidnes tillige af hans opbyggelige taler, der ofte udfoldes i socialitetens termer og med en kritisk bevidsthed om farerne ved den religiøse individualisme. Tilsvarende er alternativet til hans kritik af folkestyret ikke aristokratisk isolation eller intellektuel elite, men derimod det kvalificerede fællesskab af selvstændige individer. Og hans anti-totalitære holdning viser sig i den mistænksomhed, hvormed han nærmer sig enhver klike-dannelse, samtalens opløsning i uforpligtende snaksomhed og fremvæksten af den menneskefrygt, der uundgåeligt udvikler misundelse, smålighed og ressentiment i det sociale rum. Som en slags demokrat før demokratiet blev indført, nød han sit daglige 'menneskebad' og forstod tidligt, at menneskelighed var forbundet med menneskelighed.

Konferencen udfoldede forholdet mellem individualitet og socialitet teologisk, filosofisk, psykologisk og politisk, ja, helt ned på et pronominalt og grammatikalsk niveau i hans forskellige teksttyper. Og spørgsmålene var talrige: Undergår forholdet mellem individualitet og socialitet en vægtforskydning op igennem forfatterskabet og i givet fald hvorfor? Hvilken rolle spiller personlige erfaringer med omverdenen for forholdet? Hvordan lader Kierkegaards forståelse af forholdet sig overføre til en senmoderne epoke? Står hans begreb om individualitet i fare for at udarte til vulgæreksistentia-listisk kitsch? Tilhører hans kritik af socialiteten en svunden tid i en verden truet af globale katastrofer? Hvorledes kan Kierkegaard kort sagt fastholdes som et 'Correctiv' til 'det Bestaaende'?

Konferencen skulle markere 30-året for etableringen af SKC og varede derfor en dag mere end vanligt. For at celeberrer geniet behørigt blev der blandt andet arrangeret oplæsning og et musikalsk indslag (Mozart, hvem ellers?), ligesom der blev indbudt til byvandring på henholdsvis engelsk og dansk i Kierkegaards København.

Afsluttende uvidenskabelig efterskrift

Et sted i *Sygdommen til Døden* anfører forfatteren, hvordan et menneske ligesom kan bortøse sig selv, hvad forfatteren sammenligner med tilstandene i "hiin russiske Hornmusik". Af kommentaren til stedet fremgår det, at den pågældende hornmusik blev fremført af et korps af jægere, hvor hver mand blæste i et jagthorn, der kun havde én tone, hvorved der så at sige bortødsledes en hornblæser på hver tone.

Uden at ville presse metaforen for hårdt fristes jeg til at sige, at noget lignende har været tilfældet i løbet af SKCs tre første årtier, hvor et utal af enestående hornblæsere har bidraget til koncerten med hver sin helt specifikke tone. Når de ikke nævnes, skyldes det, at folketællingslister notorisk optager plads, hvorfor devisen måtte blive: ingen nævnt, ingen glemt. Jeg håber, at hver enkelt hornblæser vil udvise den fornødne takt og tone til at bære over med min unladelses-synd og i stedet vil bruge kræfterne på at intonere unisont for festens egentlige genstand.

Torsdag den 12. til fredag den 13. september 2024

Stiftskonference:

Et Hav af Himmeltoner – Musikalitet i Teologi, Liturgi og Kunst

Sted: Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Center for Kirkeforskning, Det Teologiske Fakultet, med Fyens Stift, Helsingør Stift, Københavns Stift, Roskilde Stift og Lolland-Falsters Stift.

Når verdener går til grunde

En neurokognitiv tilgang til endetidsnarrativer

Af postdoc Melissa Sayyad Bach og stud.theol. Clara Fasting Prebensen

Verdener opløses og går til grunde. Det sker somme tider gennem små usynlige brud, som over tid tilsammen fører til et kollaps. Andre gange gennem uforudsigelige brag, som vender alt på hovedet. Hvad enten det sker over længere tid eller på én gang, er vi aldrig helt forberedt på omfanget og dybden af, hvad det indebærer, og hvad der skal til for at komme hel-skindet igennem. Det gælder både i dag og i oldtiden.

I denne artikel præsenterer vi vores anvendelse af teori fra nyere kognitionsforskning til at læse og forstå bibelske fortællinger om verdens undergang. Denne tilgang er resultatet af et tværfagligt forskningsprojekt, der også har involveret specialestuderende og en international konference.

Verdens kollaps i Bibelen

Årsagerne til brud i den gældende verdensorden kan være lige så mangfoldige som de måder, verden kolliderer på: Mennesker kan have vakt guddommelig vrede, de kan have skubbet til verdens balance, eller det kan være helt uden for menneskers kontrol.

Fortællinger om verdens ende er talrige i antikke jødiske og kristne tekster.

I fortællingen om Noa beskrives en kosmisk katastrofe, hvor det livgivende vand bliver altødelæggende (1 Mos 6-9). Men katastrofer behøver ikke at være store og synlige, de kan også ske i det skjulte. Den indre moralske verdensorden kan bryde sammen, som når Kain dræber Abel (1 Mos 4): Verden forandres, mens vold, mord og skyld flytter ind i det nære familiære bånd og præger de følgende generationer. Sociale og politiske ordener opløses, som i nogle af de domsteker, der varsler kaos (Es 3; Klages 4).

Apokalyptiske fortællinger gemmer på skjult og overjordisk viden, som ellers er utilgængelig for mennesker. Disse budskaber formidles i et billedrigt, dramatisk sprog, og med bizarre motiver, som gemmer på mere end det umiddelbare. I Johannes' Åbenbaring kap. 16 hælder syv engle syv skåle med Guds vrede ud over jorden, som forårsager den ene katastrofe efter den anden. Og i den pseudepigraphiske Anden Baruks Bog kap. 53 ødelægges hele jorden af en kæmpemæssig sky, som skiftevis sender ødelæggende vand og fortærende ild.

På tværs af tidsaldre og kulturer, og længe før de bibelske tekster blev til, er endetidsnarrativer dukket op med jævne mel-

lemrum som i de mesopotamiske syndflodssagn om Atrahasis og Gilgamesh. Selvom de alle er forskellige i form og indhold, har de tilfælles, at de ofte har foruroliget og fascineret. De leger med den verdensorden, som i fredelige stunder virker tilforladelig og robust, men pludselig kan blive skrøbelig og falde sammen. De kalder på frygt og uro, men kan også hentyde til nye begyndelser for de udvalgte, der står prøvelserne igennem. Endetidsnarrativer kan også disciplinere og kontrollere, få masserne til at rette ind efter fælles retningslinjer og dermed fungere som et redskab i magtens tjeneste. Men de kan også motivere til forandring.

End Time Narratives

I samarbejde med Armin W. Geertz fra Religionsvidenskab i Aarhus og Jesper Høgenhaven har denne artikels forfatter (MSB) i et tværfagligt forskningsprojekt fokuseret på kognitive effekter af endetidsnarrativer. Vi bruger betegnelsen *End Time Narratives* (ETNs) som en paraplybetegnelse for at samle et større spektrum af fortællinger fra forskellige kontekster (fx tidsligt og geografisk), som udtrykkes gennem forskellige medier (fx skrift, visuel kunst, film).

Med henblik på at spore den indvirkning, som ETNs kan have på modtagerne, anvender vi metoden *Embodied Cognition*. Denne tilgang betragter kognition som en proces, der altid sker i et komplekst samspil mellem vores hjerne, krop og omverden, som vi i en gensidig interaktion både påvirkes af og selv påvirker. Vores perception af os selv og verden er nemlig dybt forankret i vores kropslighed.

Fra et evolutionært perspektiv sikrer kognitionen menneskets overlevelse. Det sker gennem en aflæsning og forudsigelse af omgivelserne, der skaber mening og hjælper til at reagere hensigtsmæssigt på omstændighederne. Kognition er med andre ord handlingsorienteret med et "praktisk" sigte, hvor formålet ikke kun er at skabe præcise mentale repræsentationer af omverdenen, men også at muliggøre den bedst tænkelige interaktion med omverdenen.

En neurokognitiv model

Så hvordan er dette perspektiv på kognition relevant for studiet af ETNs? Projektets hypotese er, at endetidsnarrativer er komplekse fortællinger med et bredt repertoire af kognitive signaler, som påvirker modtageren på forskellige niveauer.

For bedre at kunne forstå og analysere disse fortællinger har Armin W. Geertz udarbejdet en neurokognitiv model bestående af de ni mest fremtrædende mekanismer, der på forskellig vis er på spil i endetidsnarrativer:

- 1) *Embodiment* henviser til de rige beskrivelser af sansende indtryk (visuelle detaljer, lyde, lugte) og kropslige enkeltheder.
- 2) *Emotions* peger på de forskellige grundfølelser som frygt, vrede og afsky og forundring.
- 3) *Identity* gør os opmærksom på de identitetsdannende aspekter i ETNs, som opererer med skarpe skillelinjer mellem os og dem.
- 4) *Morality* henviser til skellet mellem den rigtige og den forkerte handle-måde og verdensanskuelse, som bliver tydeligt portrætteret i ETNs.

- 5) *Social Intelligence* handler om de måder, hvorpå ETNs imødekommer og aktiverer vores behov for at afkode og forudsige verden, herunder andre aktørers hensigter og tanker (både menneskelige og overnaturlige).
- 6) *Authority* peger på, at ETNs opererer med et komplekst og nuanceret forhold til autoritet, idet de gerne lærer sig op ad autoritative traditioner eller figurer men samtidig henviser til nye åbenbaringer med guddommelig autoritet.
- 7) *Meaning* henviser til det gådefulde sprog med bizarre billeder og talkoder, der appellerer til vores trang til at afdække mønstre og finde mening.
- 8) *Epistemic Curiosity* drejer sig om, at ETNs både udfordrer og imødekommer et behov for at forstå vores omverden og tilegne os viden om fremtidige begivenheder.
- 9) *Materiality* gør opmærksom på, at der ofte er fokus på materielle genstande som bygninger, templer, altre, våben og andre artefakter, der er med til at forme vores interaktion med omgivelserne.

I første omgang har vi afprøvet modellen på Johannes' Åbenbaring kap. 14-16. I dette arbejde anvendte vi metoden *Enactive Reading*, som er en litterær tilgang med udgangspunkt i metoden Embodied Cognition. Denne tilgang arbejder med de måder, teksten stimulerer modtagerne på. Når vi hører eller læser en fortælling, bliver vi mødt af forskelligartede stimuli, og vi forstår, strukturerer og lever os ind i det fortalte, ved at vi i forskellig grad simulerer og forestiller os tekstens indhold. Denne proces leder til en simulati-

on af det fortalte, hvilket vil sige, at vi i en vis forstand "genopfører" (*enactment*) det fortalte, ikke kun i form af abstrakte billeder men netop som en kropsligt og sanseligt funderet simulation.

Når vi eksempelvis læser eller hører om en genstand, fremkalder vi ikke kun et billede af genstanden, men vi simulerer også en tilhørende interaktion med genstanden. Enactive Reading er derfor en oplagt måde at gå til fortællingerne på, når målet er at få fat i, hvordan tekster påvirker modtagerne. Denne første test af modellen bliver nu publiceret i tidsskriftet *Numen* (Høgenhaven, Bach & Geertz, "A Neurocognitive Model for Analyzing End Time Narratives: The Book of Revelation 14–16 as a Test Case").

Tre specialestuderende

Som et næste skridt i projektet, der gav studerende mulighed for at deltage i forskning, arrangerede MSB i foråret 2023 projektet "A Neurocognitive Approach to End Time Narratives", hvor tre specialestuderende afprøvede modellen på tre kildetekster. Der var her tale om to studerende fra teologi og en studerende fra Religious Roots of Europe, og de indgik i et forløb med kompaktseminarer i København og Aarhus. Her fik de en indføring i den teoretiske baggrund for modellen, Embodied Cognition og Enactive Reading.

De studerende testede modellen på udvalgte kildetekster: Krigsrullen (1QM) fra Qumran, verdensdommen i Markusevangeliet kap. 13 og Sura 81 fra Koranen. Udover selve specialearbejdet præsenterede de studerende deres resultater på en international conference om apokalyptik og autoritet i august 2023. Disse

tre test-cases bliver en del af en håndbog om tværfagligt eksegetisk arbejde, der snart udkommer hos Brill i serien *Diegesis in Mind*. I det følgende vil denne artikels andenforfatter (CFP) præsentere et udsnit af sit arbejde med modellen og Markusevangeliet.

Verdensdommen i Mark 13

I mit arbejde med Markusevangeliet kap. 13 og den neurokognitive model har jeg undersøgt, hvad der sker med vores tolkning, når der tages højde for de underliggende kognitive reaktioner, der opstår i mødet med en tekst – og særligt i mødet med et endetidsnarrativ som Jesus' dom over verden. Til dette formål valgte jeg tre af modellens mekanismer: *Emotions*, *Identity* og *Meaning*, og søgte med metoden Enactive Reading at nærme mig en analyse af bibelteksten.

I min brug af Enactive Reading og den neurokognitive model kom det blandt andet frem, at fortællingen i Mark 13,1-27 er opbygget på en måde, der er med til at forme modtagerens oplevelse af identitet og tilknytning. Disciplene – eller 'de udvalgte' (v. 20) – er ikke alene aktører, der bliver præsenteret for læseren. De er derimod en gruppering, som læseren gennem emotionelle stimuli (*Emotions*), symbolsk sprog (*Meaning*) og aktivering af tilknytning og selvfølelse (*Identity*) i læseoplevelsen, kommer til at forstå sig selv som en del af. Eksempelvis bliver billeder af krig, vold og katastrofer tekstuelle redskaber, der emotionelt stimulerer læseren (*Emotions*).

Når vi præsenteres for voldelige motiver i teksten, kan vi reagere med både negative og sekundære emotioner (vrede,

frustration og moralsk afsky) samt den primære emotion *frygt*. Disse emotioner er knyttet til kropslige impulser, der udløses af hormonerne kortisol og adrenalin, når vi møder truende scenerier. Kortisol og adrenalin frigives i kroppen via en struktur i hjernen kaldet hypothalamus, som er placeret i den nederste del af mellemhjernen. En aktivering af disse kropslige responser og emotionelle tilstande hos modtageren kan blive retningsgivende i forståelsen af teksten. Disse reaktioner kommer til at understøtte læserens identificering med 'de udvalgte' (disciplene).

Den aversion og frygt, som volden mod disciplene vækker i læseren, vendes imod de karakterer og narrative motiver, der forårsager disse emotioner. Modtageren kommer til instinktivt at identificere sig med disciplene i en slags 'os-moddem'-konflikt, dvs. i en *in-group/out-group*-konstellation (*Identity*).

Dette eksempel på identitetsskabende mekanismer er et lille udsnit af, hvad arbejdet med modellen og Mark 13 har givet indblik i. Formålet er at illustrere, hvordan modellen og brugen af Enactive Reading hjælper til at nærme sig det narrative rum imellem tekst og modtager. Ved at tage højde for tekst-modtagerrelationen kan interessen i det eksegetiske arbejde ændre sig. I receptionshistorien har der været fokus på fx templets rolle. Ved brugen af den neurokognitive model bliver vægten placeret på tekstuelle signaler (*cues*) og de umiddelbare kognitive reaktioner aktiveret hos modtageren. Dermed får vi som tekstlæsere blik for, hvilke lag i en tekst der er med til at strukturere læseoplevelsen.

Klodens teologi

Systematiske refleksioner
midt i det 21. århundrede

Aflektor, ph.d. Christine S.-V. Pöder og adjunkt, ph.d. Elizabeth X. Li

Er klodens tilstand et anliggende for teologien? Et vigtigt aktualiserende perspektiv? Måske endda en fagligt påtrængende udfordring? Og hvordan kan den systematiske teologi arbejde med de problemstillinger og perspektiver, som dette tema lægger op til?

Disse spørgsmål satte forskere ved Afdeling for Systematisk Teologi sig i foråret 2024 for at undersøge gennem en række åbne foredrag på Det Teologiske Fakultet, der skal munde ud i en antologi med titlen *Klodens teologi – teologiens klode*. Vi vil i dette bidrag præsentere emnerne for de enkelte foredrag og pege på nogle iøjnefaldende sammenhænge på tværs af dem.

Spørgsmål til tiden

Kloden må siges at være ‘i vælten’, selv om det med vendingen mod *kloden* ikke er entydigt, hvad den betyder for teologien. ‘Økoteologi’ og ‘planetarisk teologi’ spænder over en stor variation af positioner og tilgange. Handler problemet med *kloden* om menneskets forhold til naturen eller menneskers forhold til hinanden, og hvad betyder menneskets forhold til Gud for dette problem?

En række metodiske spørgsmål byder sig til på tværs af disse tematiske variationer: Har teologien brug for *kloden* som tema, eller har *kloden* snarere brug for teologien – og til hvad? Er der behov for at udtænke nye teologiske paradigmer, at afmontere de ideologier, som altid lukrerer på kriser og konflikter, og at kaste nyt og uventet lys på visioner og blinde vinkler i diskurser om kloden?

Ganske vist kendte tænkere som Luther, Pascal, Kant, Kierkegaard, Martensen, Barth og Heidegger ikke til klimaforandringer, globalisering og de sociopolitiske kriser i det 21. århundrede. Men kan de alligevel hjælpe os med at forstå nutidige problemer? Og inspirere os til løsninger i kraft af deres teologiske og filosofiske perspektiver på menneskets forhold til sine medmennesker og sin omverden, til sig selv, til Gud, ansvar og handling, lidelse og synd, nåde og retfærdighed, befrielse og solidaritet?

Og hvordan kan mere nutidige post-strukturalistisk og postkolonialt inspirerede stemmer, fx *black theology*, kritisk afdække faldgruber og blindgyder i indarbejdede tanke- og handlestrukturer?

Stilhed og sandhed

Både nyere og ældre religionsfilosofiske positioner har udfoldet og diskuteret problemstillinger, som er relevante at bringe i samtale med nutidige udfordringer med klimaændringer, global ulighed og uretfærdighed samt menneskets forhold til naturen.

Iben Damgaard anvendte en religionsfilosofisk hermeneutik som horisont for en læsning af Svetlana Aleksijevitjs *Bøn for Tjernobył*. I foredraget undersøgte hun forholdet mellem det lokale og det globale og mellem mennesker og natur ved atomkraftkatastrofen gennem analyse af værkets litterære præsentation af et korværk af vidnesbyrd. Dette blev efterfulgt af en refleksion over stilheden fra naturen og dyrene selv. Teksten understreger nemlig stilheden ved udeladelsen af dyrenes stemmer, som centraliseres i Aleksijevitjs genskrivning af Jesus’ tempelrenselse: “I har gjort min faders hus til et slagtehus”. En fortolkning af denne omskrivning kunne netop være, at bønnens forbundethed udvides til alle levende væsner.

Problemet med, at mennesket gør sig selv til målestok for hele verden, blev taget op i Carsten Pallesens multi-dialogiske diskussion af spørgsmålet: “Hvad er sandhed?”. Navnlig når sandheden, der træder frem i det antropocæne landskab, synes at lede til hjemløshed, som det beskrives hos Pascal: “Sandhedens landskab er her ikke”. Gennem et prisme af kunstnere, forfattere og filosoffer fra Nicolas Poussin, Kant og Caspar David Friedrich til Samuel Beckett, Bruno Latour, Shakespeare og Goethe overvejede han, hvad der sker, når menneskets

målestok – sig selv – er i krise. Når de teologiske isbjerge smelter, når mennesket ved for meget og tvivler for lidt, og når den kristne sandhed er blevet hjemløs.

Hjemløs i verden

Spørgsmålet om, hvad hjem og hjemløshed udgør på kloden, blev taget op i to foredrag. Mads Peter Karlsen tog afsæt i Heideggers senere arbejde med forholdet mellem sprog, beboelse og hjemstavn og særligt hans advarsel mod den hjemløshed, der kan opstå, hvis mennesket forholder sig til sproget som et instrument. Som diskussionspartner inddrog han Levinas og hans kritik af både Heidegger og en bredere filosofisk tendens til hjemves-metafysik, som stilledes over for en tænkning, der fastholder hjemløshed og eksil. Levinas fremstiller derved en etik, som radikalt nyfortolker ‘sted’, dvs. hvor vi forstås som værende i eksil her på jorden og finder mening gennem det menneskelige samfund.

I sit foredrag “At vende hjem til verden: Om tilbagevendelsens vanskeligheder og vidunder hos Kierkegaard” fremlagde Joakim Garff en topologisk læsning af Kierkegaards *Frygt og Bæven*. Gennem en undersøgelse af tilbagevendelsens vanskelighed i Kierkegaards forfatterskab, hvor den kristne skal forblive hjemløs i sin forskellighed fra verden, fremførtes en kritik af nutidige læsninger af Kierkegaard i sammenhæng med klimadiskussionen. Det skete navnlig ved en refleksion over udfordringerne ved at applicere Kierkegaard på spørgsmål og problemer, som han ikke selv udtalte sig om. Dog blev der peget på Kierkegaards mere opbyggelige naturskildringer som

tekster, der kan muliggøre forandring i vores tilgang til og vej igennem verden.

Global ulighed og uretfærdighed

Et andet bud på Kierkegaards samfundsmæssige relevans blev fremlagt af René Rosfort. I samtale med Thomas Pogge og Kresten Nordentoft argumenteredes der for, at Kierkegaard kan hjælpe med at forklare vores etiske blindhed over for den store globale ulighed. Kierkegaard peger på lidelsen som et afgørende eksistentielt fænomen, hvori vi opdager, hvem vi er, var og skal være. En global kærlighed uden lidelse er ikke mulig. Derfor er Kierkegaards etik en paradoksal etik, hvor livets meningsfulde godhed skal findes i anerkendelsen af lidelsens nødvendighed, en indsigt i dens globale ulighed og accept af menneskets gennemtrængende selvskhed.

Til at belyse problemet om global (u) retfærdighed trak Elizabeth Li på en anden dansk religionsfilosof og teolog, nemlig Hans Lassen Martensen, som hun sammenlignede med den politiske filosof Iris Marion Young. Begge definerer retfærdighed som frigørelse fra undertrykkelse og ulighed – og begge understreger selvudvikling, flerstemmighed, omfordeling af goder og nødvendigheden af strukturel ansvarstagen. Med “fast fashion” og tekstilarbejderes kår som case-study blev deres ligheder, men også store forskelle, fremlagt med henblik på, hvem der har ansvaret for den dybe uretfærdighed, der erfare på vores klode.

Ideologi- og utopikritik

Teologi i den dialektiske og efterdialektiske tradition rummer et ideologi- og utopi-

pikritisk potentiale til at vise, når forsøg på løsninger forudsætter de samme grundlæggende problemer, som kriserne selv. Vestlig imperialismeligger for eksempel ikke alene til grund for klimakrisen, men også for de visioner, der forudsætter forestillingen om vesten som verdens frelser.

Christine Svinth-Værgø Pøder valgte i foredraget “Om kors, erkendelse og kenotisk solidaritet” migration som et prisme for talen om nutidens kriser (klima, krig og ulighed). Dette udgjorde indgangsvinklen til en problemstilling om binære konstruktioner mellem selvet og den anden eller – i et postkolonialt syn på migration og klima – “the West and the rest”. I dette perspektiv undersøgte hun Karl Barths refleksioner over “de nære og de fjerne” i KD III/4, som kort efter 2. verdenskrig lægger op til en flydende, ikke-binær forståelse af nationale identiteter og grænser.

Johanne Stubbe T. Kristensen diskuterede i foredraget “Klodens fremtid og den planetariske teologi” universalistiske utopier i nyere bud på planetarisk teologi. I lyset af bl.a. efterdialektisk teologi hos Wolfhart Pannenberg og sort befrielsesteologi hos James Noel fremstod disse forestillinger om en samlet menneskehed som blinde for deres egen iboende imperialistiske struktur. Dette blev anskueliggjort med en gengivelse af et gammelt tv-interview med bokseren Muhammed Ali, som rejste kritiske spørgsmål ved præmisserne for forestillinger om fred og samdrægtighed. I det lys drøftede foredraget, hvilke perspektiver for klodens fremtid der kunne tage højde for restitution i de menneskelige sammenhænge.

Menneske og natur

Med drøftelsen af, hvad økoteologi kan være, melder der sig også spørgsmål om, hvordan en nutidig teologisk ramme for økologisk tænkning kan se ud. Niels Henrik Gregersen skelnede i sit foredrag om “Økoteologien og de tre naturer” mellem forskellige faser i økoteologi og økologisk tænkning, idet han sammenlignede den tidlige økoteologi omkring 1970'erne og den aktuelle omfattende krisebevidsthed med særligt fokus på Ole Jensen og Sally McFague. Derefter reflekterede han over aspekter af forholdet mellem menneske og natur. Med inddragelse af Cecilie Rubows skelnen mellem variationer af kultur og natur, afstand, beherskelse og indfældethed pegede han på teologiske ressourcer for en økologisk typologi og for et økologisk gudsbillede.

Håb og skam i klimakrisen

Den økoteologiske diskurs foranlediger praktisk teologisk set spørgsmålet om kirkers rolle i relation til klimaforandringer og social polarisering. Hvilke udfordringer stiller det prædikenarbejdet og sjælesorgen overfor? Og skal folkekirken opfordre til klimahandling?

Marlene Ringgaard Lorensen undersøgte i sit foredrag “Profetiske prædikener: teologisk kritik og grotesk håb i mødet med klimakrisen” klimaet som homiletisk problem. Hun diskuterede prædikenens dilemma mellem at adressere en bestemt kontekst og undgå ikke bare at bekræfte det, der i konteksten siger sig selv. Udfordringer ved den politiske prædiken som genre anskueliggjorde hun med prædikener i Danmark under flygtningekrisen som eksempel og anvend-

te muligheder for håbefulde prædikener med henvisning til Charles Campbells homiletik og Mikhail Bakhtins teori om det groteske.

Mikkel Gabriel Christoffersen præsenterede med foredraget “Profetisk diakoni for kloden” et offentlighedsteologisk perspektiv på kirkens rolle i forhold til den grønne omstilling. Han tog afsæt i spørgsmålet om, hvordan profetisk diakoni med fokus på retfærdighed og ansvarlighed ville se ud i klimakrisen. Med inddragelse af Martin Luther Kings brug af moralsk skam i konfrontationen med hvide præster som case overvejede han aspekter af fænomenet skam i relation til selv, ideal og realitet. Det gælder især, hvorvidt skam kan spille en rolle i et nutidigt samfund og i forhold til klimaet, og hvilke muligheder og faldgruber dette medfører for kirken.

En bog er på vej

Foredragsrækken trak fuldt hus med deltagere udefra, studerende og kolleger. Den store tilslutning til foredragene var glædelig og tankevækkende. Diskussionen var livlig og bar præg af, at udfordringer knyttet til *kloden* presser sig på i disse år. Dette fokus rejser nye spørgsmål, som giver anledning til at aktualisere og gentænke de klassiske teologiske og filosofiske problemstillinger, som vi forskere på Systematisk Teologi beskæftiger os med.

Forårets foredrag bliver nu samlet i en antologi, og vi ser med denne udgivelse frem til at bidrage til den fortsatte diskussion om *kloden*. Bogen forventes at udkomme i løbet af 2025.

En lovprisningens teologi

Danske ligtaler og døden i luthersk tradition

Aflektor, ph.d. Lars Cyril Nørgaard

Efter reformationen blev trykte ligtaler et populært fænomen. Hvad kendetegnede denne tryksag, og hvordan formidlede den et særligt syn på døden? Det er spørgsmål, jeg længe har arbejdet med. Nu også som lektor i kirkehistorie.

Hvad er en “ligprædiken”?

På vores fakultet findes en samling af trykte ligtaler. Størstedelen er fra 1600-tallet. Samlingen stammer fra Roskilde Adelige Jomfrukloster, der blev grundlagt i 1699 af Berte Skeel og Margrethe Ulfeld. Måske medbragte de ugifte kvinder ligtalerne. Det kan også være, at trykkene stammer fra de bogsamlinger, som Skeel og Ulfeld ejede. Man finder en lignende samling i Karen Brahes Bibliotek, som blev flyttet til Odense Adelige Jomfrukloster.

På forsiden af trykkene anføres titlen “ligprædiken”, hvilken henviser til en tekst i to dele. En del beskriver den afdøde, mens en anden del rummer en prædiken. Talens to dele er omgivet af andre elementer: Et illustreret titelblad eller *frontispice*, en dedikation og et exordium. Desuden rummer nogle tryk sørgedigte.

Selve ligprædikenen udgør en bibelsk tour de force. Ophobningen af henvis-

ninger til Bibelen er et særkende ved trykkene fra 1600-tallet, hvor et særligt skriftsyn vandt frem. Denne del af talen er altså *mere* teologisk, fordi dens arbejde med ord, sætninger og figurer i de bibelske tekster blev opfattet som åbenbarende sandheder og dermed som handlingsvejledende.

Denne teologiske del var inspireret af de prædikener, som Luther selv holdt ved begravelserne af Frederik d. 3 og Johan d.1 af Sachsen. Dertil kommer den prædiken, som Bugenhagen leverede ved Luthers egen begravelse. Disse tre prædikener skabte et referencerum, som senere ligprædikener knyttede an ved og videreudviklede. Denne videreudvikling fandt sted inden for rammerne af det ideal for det teologiske studium, som Melancthon havde knæsat, og hvor prædikenen tilhørte et særligt retorisk register; dette register benævnes *genus dialecticum* eller *genus didaskalikon*.

Skildringen af den afdøde

Oprindelsen til den anden del i de trykte ligtaler skal ligeledes søges i begravelserne af Frederik den Vise, Johan den Stædige og Luther. Ved alle tre begravelser leverede Melancthon en *oratio fune-*

bris, som lovpriste afdøde ved at knytte an ved *loci personarum*. I den retoriske tradition hørte sådanne *loci* til *genus demonstrativum* eller den epideiktiske tale (fra *epideiknusthai*, som betyder “at give en fremvisning”). Den lutherske ligtale kombinerer altså to retoriske registre, som ikke hører sammen og bør opfattes som en hybrid talemåde.

I *Von Mißbrauch der Messen* fra 1521 havde Luther beklaget, at begravelser blev afholdt for de dødes skyld. Ifølge ham skulle denne liturgiske handling drage omsorg for de endnu levende kristne. Hverken Luther eller Melancthon var næppe klar over, at henholdsvis deres prædikener og deres *orationes* ville skabe en ny talehandling. Imidlertid blev ligtalens to led centrum i det lutherske begravelsesritual, der henvender sig til de efterladte og fortolker døden som erfaring og begreb.

Det første danske eksempel på en tryksag, hvor prædiken og lovprisning af den afdøde kombineres, stammer fra 1565. Grænsefladen mellem de to dele viser sig dog vanskelig at opretholde. I de danske tryk fra 1500-tallet og 1600-tallet kan man f.eks. pege på, at lovprisningen ikke klæder det levede liv i en neutral sprogdragt. Nogle dele udelades, mens andre fremhæves. Særligt indgående beskrives, hvordan *døden* fandt sted. Denne lille del af det levede liv fremhæves, hvormed teologiske motiver integreres i lovprisningens portrættegning.

Forberedelse til døden

At døden kunne opfattes som prisværdig, mente allerede Quintilian og Cicero. Man finder også denne opfattelse i begravelsestaler fra det 5. århundrede f.Kr. Døden

som *locus* i en epideiktisk tale er ikke ny. Det nye består i, at dette *locus* påvirkes af en luthersk forståelse af døden. Luthers *Sermon von der Bereitung zum Sterben* fra 1519 fungerer her som et vigtigt udgangspunkt. Efterfølgende forfattere udformede en luthersk udgave af senmiddelalderens *ars moriendi*. Fra 1520erne til 1540erne blev manualer udgivet, der foreskrev, hvordan man burde forholde sig til *døden*.

På dansk grund forfattede Niels Palladius en sådan manual. Dette værk præsenterer sig selv som fremlagt i prædikenform, mens Palladius endnu var i København. Tilknytningen til København og mere specifikt til Vor Frue Kirke kan dateres til sidst i 1540erne, mens værket først blev trykt i 1558, efter Palladius havde overtaget bispeembedet i Lund. Som Martin Schwarz Lausten har vist, gør Palladius brug af stof fra tysksprogede manualer: Hans værk bekræfter, at en luthersk diskurs om døden eksisterede og kunne genbruges på “kreative” måder.

Det er tydeligt, at lovprisningen i ligtalerne afspejler, hvad samtidens *ars-moriendi* litteratur foreskriver. Det har blandt andet stud.theol. Michael Guldborg demonstreret i sit speciale fra 2023. Det medfører ikke, at de trykte prædikener giver et sandfærdigt billede af fortiden. Prædikanten – enten som førstehandsvidne eller på anden hånd – rekonstruerede, hvad der skete ved *dødslejet*, og dermed fortolkes begivenhedernes gang jo allerede. Denne fortolkning kom på overarbejde, når der var tale om pludselig død. Lovprisningen måtte genskrive den afdødes liv som en implicit forberedelse på *døden*.

Trøstens teologi

Den nye lovprisningsform – en teologisk-informeret *epideixis* – havde sine rødder i Melanchthons *orationes*, men den havde også rødder i en apologetisk tekst, nemlig *Doctor Martin Luthers Christlicher Abschied unnd Sterben* fra 1546. Denne beskrivelse skulle mane det rygte til jorden, at Luther ved sin død var blevet hentet af dæmoner og transporteret direkte til helvede. Man bør næppe tage apologien helt for gode vare. Et lignende forsigtighedsprincip bør anvendes i forhold til trykte ligtaler. De lovpriser, hvordan den danske adel *altid* mødte sygdom, lidelse og død med taksigelse for lykkelige ægteskaber, med velformulerede afskedstaler til deres børn, med et hav af bibelvers, med spontan salmesang og ufravigelig Kristustro.

Der er dog grænser for, hvor meget prædikanten kunne pynte på sandheden. Beskrivelserne af afdøde er ikke ren fiktion. De er nærmere tilrettelagte udgaver af virkeligheden, som følger forskrifter fra *ars-moriendi* litteraturen. Ligtaalen afstemmer forskrifter med omstændighederne for et givent dødsfald. Vi kunne her måske tale om en lovprisnings teologi, men *teologi* skulle så betyde noget andet end, hvad blev fremsat af samtidens stridslystne dogmatikere og fyldte siderne i deres bindsvære udgivelser. Vi ville her have med en teologi at gøre, der var særlig følsom over for sin kontekst – et menneskes død, familiens sociale position og de følelsesmæssige tilstande, som døden afstedkommer hos de efterladte. Man kunne tilføje, at denne form for teologi – en fromhedsteologi – ikke står i modsætning til, hvad en mere

formel sprogbrug udtrykte. Dog havde den en langt større udbredelse, idet fromhedsteologien, som Kornerup siger et sted, møntede ideernes guldbarrer ud til dagliglivets brug.

Ny lektor i kirkehistorie

Fromhedsteologi har optaget mig længe, og jeg vil arbejde videre med emnet, efter jeg 1. februar 2024 er tiltrådt som lektor på Afdeling for Kirkehistorie. Min tilknytning til Det Teologiske Fakultet er ikke ny, for jeg studerede her i mange år, inden jeg skrev min ph.d.-afhandling i forbindelse med ERC-projektet *Solitudes: Withdrawal and Engagement in the long seventeenth century* (2013-2017). Dette projekt blev ledet af professor Mette Birkedal Bruun.

Efter nogle korte ansættelser var jeg international postdoc med støtte fra Danmarks Frie Forskningsfond (2017-2019). I den forbindelse var jeg tilknyttet Durham University, Centre Roland Mousnier, Sorbonne IV, og forskningsenheden ved Versailles. Dette ledte også til en forelæsningsrække ved École pratique des Hautes Études, Section des Sciences historiques et philologiques, i Paris.

I de seneste år (2020-2023) har jeg haft den store glæde at være ansat ved Centre for Privacy Studies, som er finansieret af Danmarks Grundforskningsfond (DNRF138) og ligeledes ledes af professor Birkedal Bruun. Dette levende og højt specialiseret forskningsmiljø har på afgørende vis påvirket min forståelse af kirke-historie, som dels er et af teologiens fag, dels er sin egen videnskab, der har meget at lære fra andre måder at skrive bindestregshistorie på.

Kilde & kontekst

En afgørende del af min forskning er det private som historisk begreb og privathed som historisk erfaring. Analysen af forskellige kilder viser – til ingens overraskelse! – at dette begreb og denne erfaring har taget sig forskelligt ud. Dette skyldes, at rammerne for menneskets eksistens forskyder sig. Selv dødens biologiske faktum er blevet fortolket forskelligt. Også døden har en historie.

En sådan kulturhistorisk observation må bestemmes nærmere. Variationen i de måder, hvorpå begreber og erfaringer udtrykkes, må knyttes til kildernes gener, deres retoriske registre og sprogbrugernes intentioner. Findes der så ingen begrebslig og erfaringsmæssig lighed? Jo, men en sådan lighed forudsætter, at kilderne hører til samme kontekst. Man kan forsigtigt hævde, at kirkehistorikere ikke bare anerkender dette kontekstprincip. De opfatter ligefrem princippet som ufravigeligt.

Ser vi nu på ligtalerne fra 1600-tallet, så rejser de spørgsmål, der kræver adskillige former for kontekstualisering. Den samme kilde indskrives sig i flere kontekster. Kontekstprincippet er ikke endimensionelt men flerdimensionelt. Hver kilde nødvendiggør faktisk en overvejelse over, hvordan kontekstualisering skal finde sted. Min udgivelse *Les petits livres secrets* (2023) fokuserer på en kontekst,

hvor den fransk adelskvinde Françoise d'Aubigné skabte sine egne bønnebøger. I sin private fromhedspraksis overtrådte hun i al hemmelighed nogle normer, men samtidigt kan hendes små bøger alene forstås inden for den kontekst, hvor netop disse normer var gældende.

Kontekster eksisterer selvfølgelig ikke på samme måde som græsslåmaskiner, billardborde og gode venner. De findes, fordi dokumenter stykkes sammen, og vi fortløbende diskuterer denne sammenstykning som kontekst for dette eller hint. Kontekster er dermed generaliserede billeder af fortiden, og det er langt fra sikkert, at sådanne billeder gengiver fortiden, som den faktisk var. Afstanden mellem fortidens virkelighed og vores udforskning af samme er afgrundsdyb.

Vil vi alligevel tale om en vis lighed mellem begreber og erfaringer, må en sådan lighed komme til syne i historiske kilder. Denne synlighed forudsætter, at kilderne hører hjemme i samme kontekst. Ved en sådan identifikation løber vi en risiko: Fortidens virkelighed kan blive miskendt. Denne miskendelse arbejder kirkehistorikere på at reducere, men den forbliver et vilkår. Sagt anderledes: Udarbejdelsen af en kontekst handler aldrig alene om fortiden. Dette arbejde handler også altid om, at vi selv er mennesker, der lever i tidens strøm og er undervejs mod at forstå virkeligheden.

Opfattelser af ‘at være alene’ i det historiske Grønland

Af postdoc Asta Mønsted

Retten til privatliv anerkendes i dag universelt som en grundlæggende ret. Selvom den formelle anerkendelse er en relativt ny udvikling, har mennesker i fortiden alligevel forholdt sig til tanken og konsekvenserne ved enten at vælge fællesskabet til eller fra. I skiftende tider har man måttet veje fordelene op imod ulemperne.

I mit arbejde på *Center for Privacy Studies* undersøger jeg en række overleverede mundtlige fortællinger om livet i Grønland, der alle er nedskrevet i perioden 1735-1981. Jeg er særligt optaget af at udforske, hvordan forskellige inuitiske syn på ‘at være alene’ udfolder sig i de historiske beretninger. For tilværelsen i det arktiske miljø har været krævende, og frygten for udstødelse af fællesskabet og for at skulle overleve på egen hånd under disse iskolde og barske vilkår gennemsyner beretningerne.

Afhængige af andre

Beretningen om de to mænd Ajagutaarsuk og Ularpannaq og deres forskellige skæbner som jæger og åndemaner er i generationer blevet fortalt blandt grønlandske inuit og blev nedskrevet i 1867. Den begynder således:

“To børn, Ajagutaarsuk og Ularpannaq, var gode venner og elskede hinanden højt. Ularpannaq havde forældre og en stor familie, men Ajagutaarsuk havde ingen familie; han havde kun sin mor.”

Intentionen allerede i begyndelsen er at vække empati blandt tilhørerne for den faderløse Ajagutaarsuk, da han kun har én person – sin mor – som han kan betro sin opdragelse og fremtid til. Som historien udfolder sig, opdager vi imidlertid hurtigt, hvordan Ajagutaarsuk formåede at vokse op og blive en succesfuld og højt respekteret jæger. Han opnår faktisk et ganske velstående liv, på trods af at han stammer fra, hvad der blev anset som ‘beskedne kår’:

“[Ajagutaarsuk] blev så dygtig til at fange, at ingen på bopladsen kunne måle sig med ham. Ularpannaq gik i den grad op i træningen til åndemaner, at han kun sjældent tog ud på fangst, og kom efterhånden til at lide mere og mere nød; til sidst ejede han hverken konebåd eller telt. Hvad mad angik, blev han afhængig af andres hjælp. Han fik flere børn, men udelukkende piger. Derimod fik Ajagutaarsuk mange drenge; og det at gå på fangst lærte de hos deres far.”

Fortællingen viser, hvordan grønlandske inuit værdsætter betydningen af at have mere end én person at stole på i det barske arktiske miljø. Det er afgørende at have nogen, der kan støtte og guide én gennem det omfattende landskab, og som kan formidle viden om, hvilket bytte man skal jage med hvilket udstyr, og hvornår på året det er mest hensigtsmæssigt at nedlægge det.

Andre beretninger understreger ligeledes, hvordan nogle bliver ‘efterladt’ alene eller kun sammen med én eller to voksne, indimellem ganske unge mennesker, for at overleve på egen hånd. Nogle af disse beretninger fortæller, hvordan repræsentanter for fællesskabet vælger af bistå dem, der ellers er overladt til sig selv, mens andre beretninger rummer en aktiv stillingtagen til at undlade at hjælpe.

Ene og fri

Det er ikke kun mennesker, men også overnaturlige væsener, der har et behov for at indgå i et fællesskab for at øge deres overlevelseschancer. Det fremgår af en beretning, hvor åndemaneren Aabiannngivasik fra Niaqornat i Sydgrønland iagttager to ikke-menneskelige kæmper fra indlandsisen i kamp med hinanden. Nærmere bestemt drejer det sig om en *tuneq*, som der bor på indlandsisens bjergtinder, og en *inoruseq*, der angiveligt kunne finde på at bortføre og spise mennesker. I beretningen taler de to væsener sammen:

“Den frygtelige *tuneq* sagde: ‘Vi er fem søskende, og derfor er jeg aldrig bange for en enkelt mand!’ Og denne *inoruseq* svarede ikke andet end: ‘Jeg er alene, og da jeg nu engang har sagt, hvad jeg har sagt, kan jeg ikke trække mig tilbage!’”

Når man er alene, er der ingen, der er afhængige af én, som *inoruseq*’en fra samme historie efterfølgende pointerer. Dette giver på samme tid en vis frihed til selv at tage beslutninger, selv hvis de er potentielt livstruende, fordi der ikke er nogen, der vil komme til at lide under konsekvenserne af éns handlinger:

“Inoruseq’en løb hen til ham og tog ham i hans vældige skulder og rystede ham og sagde: ‘Fordi jeg er alene, frygter jeg ikke nogen, så kom bare an igen, så kaster jeg gerne med dig for anden gang!’”

Samme pointe optræder også i visse historier, der formidler vigtigheden af, at børn og unge ikke bør efterlades alene, men bør passes af forskellige omsorgspersoner. Fortællingerne kan også fremhæve, hvordan omsorgspersoner bør vurdere, om de unge mennesker er klar til at bevæge sig ud på egen hånd. Det kunne være at gå på jagt uden opsyn, når de har opnået et vis duelighedsniveau og nu selvstændigt skal afprøve disse færdigheder.

Flere historier anvender ligeledes betegnelsen ‘alene’, når en eller et par personer synes at være i undertal eller bliver betragtet som underdogs i historien. Lejlighedsvis vendes situationen, udfordringerne overvindes, og de ender med at blive fortællingens sejrsherrer. En fortælling fra 1860 fra Kangaamiut har endda titlen “*Den lille svoger, som ingen forventede noget af*”, der understreger underdog-elementet.

Derudover betragtes dét at være alene også som et rum for sorg:

“Af fem brødre ‘her på egnen’ bliver de tre borte en efter en. Den ældste bror går alene ud med sin sorg på et næs. En af

hans døde brødre henter ham. De rejser over vandet til ‘den anden side’, videre langt over land med slæde til en sky, der er et hus på stolper i luften.”

I denne situation synes den ældste bror, der forbliver i live, at blive overvældet af sorg og ønsker at blive genforenet med sine brødre. Om han kortvarigt i livet oplever en følelse af at blive genforenet med én af dem, eller om hans ånd forener sig med dem i døden, forbliver usikkert. Ikke desto mindre er temaet om sorg tydeligt i beskrivelsen af hans ensomhed.

Sårbarhed og uden værn

Én af dem, der i en periode af sit liv havde behov for at være alene, var *angakkoq*-lærlingen. Angakkoq er betegnelsen for inuits spirituelle rådgiver eller shaman, der er i kontakt med ‘den usynlige verden’. Træningen til at blive en dygtig åndelig rådgiver måtte foregå i al hemmelighed væk fra bopladsen. Paradoksalt nok findes der mange skildringer af, hvad lærlingen måtte udholde under denne tophemmelige træning.

Alene og ofte nøgen blev lærlingens karakterstyrke testet ved enten at blive spist eller slugt levende, som regel bagfra, eller ved at få huden flået af, der så senere voksede ud igen. Det beskrives som yderst pinligt, hvis lærlingen blev set nøgen under træningen.

Andre fortællinger beskriver forfærdelsen ved generelt at finde et nøgent og dødt menneske alene i naturen, da en sådan skæbne blev opfattet som indlysende forkert og naturstridigt. Man anså det derimod som langt mere normalt at dø under jagtulykker eller på sengelejet efter et sygdomsforløb.

At bevæge sig udendørs uden en trevl på kroppen blev betragtet som unaturligt, og nøgenhed er dermed også et træk, der er kendetegnende for nogle af de overnaturlige væsener, som inuit kunne støde på.

I nogle versioner af fortællingen om den forældreløse Kaassasuk beskrives det, hvordan han står nøgen udenfor på køkkenmøddingen og er den sidste, der får lov til at træde ind i fælleshuset. Situationen understreger hans manglende rettigheder som forældreløs og hans husfællers aversion mod ham.

Uden for fællesskabet

Opfattelserne i det historiske Grønland af ‘at være alene’ afspejler primært en frygt for at blive forladt snarere end en anerkendelse af, at mennesker kunne ønske sig en stille stund for sig selv til for eksempel eftertænksomhed.

Beretninger om personer, der endte med at klare sig uden for fællesskabet og navigere gennem tilværelsen uden andres støtte, er også en hjælp til at forstå frygten for at blive efterladt alene. Disse livsskæbner er typisk barske og dermed afskrækkende:

“En aften stirrede et ansigt vedholdende ind gennem tarmskinsruden og truede med at ville stikke en af husboerne med en kniv. Til slut stak en af dem selv den fremmede i ansigtet tværs gennem tarmskindet. Næste dag så man blodspor fra vinduet til en dyb hule udhulet af et vandløb under en sneskorpe.”

Af tekststykket fremgår det, at husfællerne frygter huleboeren, da de er overbeviste om, at han uden grund kan overfalde én af deres egne. I stedet for at afvente situationen vælger de at slå til

først, fordi de ikke kan forbinde sig med huleboeren. Indstillingen er her, at man hellere vil være på den sikre side end at risikere selv at dø.

Andre fortællinger beskæftiger sig også med individer, der er i mental ubalance. Ikke desto mindre synes disse fortællinger til tider at udvise medfølelse over for dem, der har forladt fællesskabet, enten af egen fri vilje eller som følge af udstødelse. For eksempel bliver en barndomsven, der er blevet ‘sindsygt’, fundet død i en hule nær bopladsen, hvorefter han dog alligevel æres med en værdig begravelse.

I historien med titlen “*Dement mand lukket inde i en ishule*” lider hovedpersonen en hjerteskræende skæbne, da han dør af sult inde i en hule. På trods af dette modtager han ligeledes en værdig begravelse.

Sammen kan man (over)leve

De mundtlige overleveringer fra Grønland skildrer alt i alt ønsket om at være alene, som vi i dag betragter som en menneskeret, som potentielt farligt, fordi overlevelse i de arktiske egne på egen hånd – uden mental eller fysisk støtte – blev betragtet som usandsynlig. Perso-

ner, der lever isoleret i de mundtlige fortællinger, fremstilles derfor ofte som ‘umenneskelige’ eller på kanten af sindsyge.

Det tyder på, at disse fortællinger er blevet til med det formål at styrke følelsen af fællesskab og øge bevidstheden om personligt ansvar, samtidig med at der lægges stor vægt på individets potentiale for selvrealisering. Individualitet blev således betragtet som værdifuld, så længe den bidrog positivt til gruppen som helhed. Hvis personer imidlertid udviste skadelig adfærd over for fællesskabet, blev de anset som en trussel og blev i værste tilfælde udstødt.

I stedet for at betragte det private livsrum som en norm eller en grundlæggende ret har de grønlandske inuit prioriteret fællesskabet og det fælles liv som afgørende. De mundtlige overleveringer har dermed fungeret som en påmindelse om, at forudsætningen for at overleve og trives ofte ligger i vores relationer til andre. I denne sammenhæng handler det ikke så meget om at afvise én-somheden, men snarere om at hylde den værdi, som vi finder i at være sammen og støtte hinanden. Især når levevilkårene i naturen omkring os er ekstreme.

Fredag den 15. november 2024 kl. 13.15-15.00

The Book of Jonah and Trauma Narratives

Gæsteforelæsning ved professor Juliana Claassens fra Stellenbosch Universitet

Sted: Grundtvig-auditoriet (8B.0.16), Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Forskningsprojektet ”Divergent Views of Diaspora in Ancient Judaism”

På fodboldbanen med Gud

Et speciale om kristendom og fodbold i Zambia

Af cand.mag. i Afrikastudier Buster Emil Kirchner

Tager man et kig i Zambias støvede historiebøger, står det hurtigt klart, at landets forhold til fodbold og kristendom har betydelige ligheder. Begge fænomener kom til området, der før Zambias selvstændighed i 1964 hed Nordrhodesia, som led i den britiske kolonimagts bestræbelser på at "civilisere" den afrikanske befolkning.

Den britiske kolonimagt havde to klare ambitioner: Først ville man opnå territorial suveræniteten for derigennem at skaffe sig adgang til de enorme kobberressourcer, der bugnede i den nordrhodesiske undergrund.

For at opfylde disse målsætninger måtte briterne dog først finde en måde at bilde afrikanerne ind, at deres skikke, sædvaner og eksisterende religiøse systemer var underlegne i forhold til de nytilkomne europæeres. Svaret lå, blandt andet, i fodbolden.

Med bibler og fodbolde

Det var i denne kontekst, at missionskirker med bibler i hænderne og fodbolde ved fødderne bedrev dét, som forskere siden har beskrevet som implicit medvirken til den omfattende politiske og kultu-

relle undertrykkelse af den i dag zambiske lokalbefolkning. Fodbold var med andre ord et magtmiddel, hvorigennem missionskirkerne introducerede den såkaldte muskulære kristendom, et samtidigt tankegods, der forbandt sport, særligt fodbold, med dyder som disciplin, selvopofrelse og patriotisk pligt, og som alt sammen blev betragtet som fordelagtigt for de "vilde" afrikanere.

Lokalbefolkningen afrikaniserede dog hurtigt det nye spil. Målstolper og bolde blev sammensat af improviseret materiale, og ofte var fodboldkampe kendetegnet ved, at spillere og trænere flettede deres eksisterende trospraksis ind i kampene. Spillere bandt perler og andre objekter om hoften, mens også kollektive riter fandt sted. Intet af dette behagede dog kolonisterne, der anså afrikanernes selvstændige fortolkning af sporten som en trussel mod idéen om fodbolden som et opdragende og disciplinerende magtværktøj.

Da Zambia den 24. oktober 1964 fejrede landets selvstændighed, var der ingen tvivl om, hvordan den nyvundne frihed skulle markeres. I hovedstaden Lusaka var uafhængighedsdagens højdepunkt en

fodboldlandskamp mellem Zambia og Ghana, og selvom hjemmeholdet tabte opgøret, blev kampen en indikator på, at fodbolden i de efterfølgende år skulle blive et nationsopbyggende projekt, der i nogen grad bidrog til at forene Zambias 72 etniske grupper og legitimere landets første præsident, Kenneth Kaunda. Det zambiske landshold fik således hurtigt tilnavnet KK11, opkaldt efter præsidentens initialer og de 11 spillere, der udgør et fodboldhold.

Den pentekostale eksplosion

I 1991 var Kenneth Kaundas tid ved magten forbi. Efter 27 år i præsidentstolen blev han afløst af Frederick Chilubas flertalsdemokrati efter et valg, hvor magtfulde kirker med rod i pinsebevægelsen havde banet vejen for Chilubas kandidatur.

Selvom kristen pluralisme altid har kendetegnet Zambia, så oplevede landet i slutningen af 1980'erne det, som den zambiske religionsforsker Chammah Kaunda har beskrevet som "den pentekostale eksplosion". I tråd med flere andre subsahariske lande begyndte hundredtusindevis af primært unge zambiere mod slutningen af 1900-tallet at bekende sig til den pentekostale kristendom.

Pinsebevægelsens teologiske rødder findes i forestillingen om Helligåndens kraft, og dens popularitet i Afrika kan blandt andet tilskrives, at anskuelsen af den afrikanske åndelige verden som stedet for uophørlig magt – som af folk kan udnyttes til forskellige formål – er forblevet intakt i overgangen til pentekostale trosforestillinger.

Kristen nationalisering og flysturt

Med præsident Chiluba ved roret voksede pentekostalismen i Zambia hastigt, og her var særligt to begivenheder med til at forstærke ikke blot de pentekostale kirkers fremgang, men også pentekostaliseringen af zambisk fodbold.

Den første begivenhed oprandt blot to måneder inde i Chilubas præsidentperiode. Her deklarerede han, at Zambia nu officielt var en kristen nation, en deklaration, præsidenten sågar efterfølgende fik indskrevet i landets forfatning som en såkaldt præambel. Selvom teologer, politikere, journalister og flere andre siden har påpeget, at deklarationen i høj grad var en pentekostalisering af nationen, og at Chilubas politiske motiver er svære at ignorere, så har erklæringen printet sig dybt ind i zambiernes nationale selvforståelse.

Omtrent to år senere, i april 1993, blev Zambia ramt af det, som forfatteren Rigdeway Liwena har beskrevet som "den største tragedie, den unge nation endnu havde oplevet". På tragisk vis omkom hele det zambiske fodboldlandshold i en flyulykke nær kysten til Gabon. Kisterne med de afdøde fodboldspillere og delegerede blev siden transporteret til Independence Stadium i Lusaka, hvor præsident Chiluba bad en følelsesladet bøn. Gentagne gange forbandt han flykatastrofen med pentekostal symbolik, inden han brød sammen i gråd foran den sørgende forsamling.

I Zambias fodboldlandskab fik de to epokegørende begivenheder i grove træk den betydning, at det nu ikke længere var velanset at udføre afrikanske religiøse

praksisser forud for fodboldkampe. I stedet blev pentekostale præster i stigende grad tilkaldt for at helliggøre sporten, mens de afrikanske religiøse praksisser blev gemt af vejen og praktiseret i det skjulte. Det oprindelige trossystem var altså i allerhøjeste grad i live, men var nu så socialt og politisk uønsket, at det måtte bekæmpes udadtil.

Gospelsange mod *juju*-angreb

Disse historiske omstændigheder giver anledning til refleksion. For mit eget vedkommende er mit speciale min hidtil tredje akademiske bestræbelse på at kortlægge, hvordan fodbold, religion og nationalisme er dybt sammenflettede i Zambia.

Efter mine to feltstudier i landet står det særligt skarpt for mig, at zambiske fodboldaktører besidder en fælles forestillingshorisont, hvor kristendom og afrikanske religioner i høj grad sameksisterer. *Juju* – som er fodboldbetegnelsen for afrikansk religiøs praksis – vil ingen af de efterhånden talrige zambiske fodboldspillere, jeg har interviewet, kendes ved.

Alligevel har de fleste spillere erfaring med at blive angrebet af *juju*, mens de samtidig vurderer, at kristne praksisser som bøn og gospelsange bør bruges som modsvar eller beskyttelse mod modstanderens formodede *juju*-angreb. Med andre ord udgør fodboldbanen ikke blot en kamp om de tre point, der uddeles efter en sejr, men også en spirituel parallelkamp mellem kristendom og afrikanske religioner.

Uden at negligere at den pentekostale kristendom i Zambia har indlejret elementer af såkaldt afrikanske religioner,

og at der altså kan være tale om synkretisme, så vil jeg argumentere for, at zambiske fodboldspillere på et religiøst og moralsk plan ikke har været i stand til at underordne den ene religiøse praksis under den anden. Dét har, hævder jeg, medført, at fodboldspillerne lever i et religiøst og postkolonialt spændingsfelt mellem to modstridende kulturelle logikker. Det er en udfordring, der særligt kommer til udtryk i form af såkaldt semiotiske konflikter.

Disse semiotiske konflikter indebærer, at der i den zambiske fodboldverden er flere objekter, som de involverede aktører har mere end almindelig svært ved at kategorisere. Det er således hændt mere end én gang, at en zambisk fodboldklub er blevet tildelt straf af Det Zambiske Fodboldforbund (FAZ) for at sprøjte ukendt væske på nettet i modstandernes mål. *Juju*, mener FAZ. Vievand, siger klubberne.

Alle kan blive præst

Med den spirituelle gennemsyning af fodbolden er der i Zambia dannet grundlag for, at det religiøse kan manipuleres af hvem end, der sætter sig for den religiøse bordende. Jeg har i den forbindelse fulgt i hælene på fire pentekostale præster, som er tilknyttet zambiske fodboldklubber. Her beder de, prædiker og introducerer gospelsange for klubberne, ligesom de i nogen grad udfører eksorcisme forud for vigtige kampe.

Jeg ankom til felten med overbevisningen om, at ethvert fodboldhold havde en *fodboldpræst* tilknyttet. Hurtigt blev jeg klogere. *Fodboldpræst* var slet ikke et begreb, der eksisterede andre steder end i mit Word-dokument, og det var sågar

langt fra alle klubber, der havde præster tilknyttet. Derimod erfarede jeg, at flere klubber til gengæld opretter interne religiøse strukturerer, der er sammenlignelige med de pentekostale kirker. En eller flere af spillerne overtager ganske enkelt rollen som præst og beder, prædiker og synger med holdene, der også i fraværet af en præst etablerer deres egne gudstjenester stærkt påvirket af pentekostal liturgi.

Rollerne i zambisk fodbold er altså aldeles flydende. Præster, som jeg indledningsvist udelukkende forbandt med deres religiøse autoritet, har alle spillet fodbold på eliteplan. Fodboldtrænere, som ikke besidder formelle roller i kirkelige institutioner, beskrives omvendt af fodboldspillere som “Men of God”. En fodboldspiller kan altså være præst, mens fodboldklubberne rekrutterer en præst på baggrund af dennes meritter i fodboldverdenen.

Man fristes til udelukkende at forbinde præsternes funktion i klubberne med ønsket om en sejr på fodboldbanen. Alligevel er en sådan analyse – om end sand – blot den halve fortælling.

Præster og social mobilitet

I tillæg til klubbernes ønske om religiøs manipulation af fodboldkampe udfører præsterne eller de spillere og trænere, der indtager rollen som præst, også en anden vigtig opgave i zambisk fodbold. De understøtter nemlig opadgående social mo-

bilitet for fodboldspillerne i deres liv uden for banen.

Der synes i Zambia at være en udpræget holdning til, at forholdet mellem præst og kirkegænger bør give både økonomiske og sociale fordele for sidstnævnte. Det er en konsensus, der også er at finde i fodbolden, om end i modificeret form, da spillere og trænere udfylder præstens traditionelle rolle.

Den britiske antropolog Naomi Haynes, som har beskæftiget sig indgående med Zambia, hævder, at pentekostal kristendom understøtter muligheden for opadgående social mobilitet ved en konstant søgen efter asymmetriske magtrelationer, oftest mellem præst og kirkegænger. Haynes har i forlængelse heraf pointeret vigtigheden af religiøs karisma. Pentekostale præster er, påpeger hun, simpelthen de kirkegængere, der har avanceret længst i deres menigheder med hensyn til de åndelige færdigheder, oftest udtrykt ved dyb, inderlig bøn, som alle pentekostale kristne higer efter at styrke.

På den måde tilbyder præsterne i zambisk fodbold, at spillerne via bøn og gospelsange kan udvikle karismatiske færdigheder, der i sidste ende kan føre til, at de starter deres egen præstegerning. Det er langt fra urealistisk i et land præget af religiøs fleksibilitet og et liberaliseret kirkeligt landskab, hvor meget lidt begrænser almindelige mennesker fra at starte en kirke.

Sharing Knowledge about Interreligious Connections

A Linked Data Approach to Medieval Studies

By Postdoctoral Researcher Jacob Langeloh

All research eventually leads to the question: How do we share what we know? In this article, I will explain why I have used technologies from the Semantic Web to model historical interreligious connections and how this procedure has helped me to shed new light on the origins and reception of a key work by Riccoldo da Monte di Croce (d. 1320), a Medieval Dominican and missionary among Muslims in the Arab world.

From ‘Orientalism’ to Data

During the past two years, I have worked at the Faculty of Theology as a Marie Skłodowska-Curie fellow on a project called OTRA. The initial question seemed simple: Was Edward Said correct in claiming that the Western picture of Islam was both distorted and unchanging over centuries? Or: Do Christian texts from a Christian perspective, despite being polemical and one-sided, reflect some development due to changing circumstances and increased scholarship in early-modern times?

Traditionally, this question would be approached by reading as many texts as possible, extracting tendencies, and then

producing a scholarly synthesis. But is this method really suitable for such a long history with an almost inexhaustible number of sources?

To simplify the task, I made one basic assumption. I posited that interreligious discourse always relies on previous texts, for two reasons. First, to prove one’s own religion right and the other wrong, authors must cite proof from relevant scriptures. Second, information about the religious ‘other’ is often difficult to obtain.

Two translations of the Qur’an into Latin existed in the Middle Ages: one by Robert of Ketton (c. 1140) and one by Mark of Toledo (c. 1210). However, these translations were not always accessible, leading authors to frequently rely on secondary texts without proper attribution (in modern parlance, ‘plagiarizing’).

My approach was to document which scriptures or secondary texts were cited and what arguments were based on them. By comparing the citations, we can see if the areas of interest changed over time or remained focused on the same verses of the Bible and Surahs of the Qur’an. Similarly, by analysing the arguments,

we may be able to register whether the interpretation of Quranic or biblical verses evolved over time.

Despite this conceptual simplification, the sheer number of sources remains vast. The final component, therefore, was to represent this knowledge – citation and argumentation – through a consistent, digital format named Linked (Open) Data. Doing so, I could share my complete findings, not just the synthesis, and enable others to add their insights. Even though I might not be able to completely answer the question I started out with, I would provide part of the data necessary to do so and provide a blueprint for others to do the same. In time, one would collectively be able to give a detailed and substantive answer to the challenge raised by Said.

My Contribution to the Story

For my contribution, I studied one particular author and his influence, namely, the Dominican Riccoldo da Monte di Croce (d. 1320). In the late 13th century, this Florentine friar first travelled to the Holy Land, and then went east to convert Muslims. He reached Baghdad, learned Arabic, and tried to have religious disputations with the learned men there. Around 1300, he returned to Italy, putting his experiences down in an acrimonious treatise titled “Against the Law of the Saracens” (*Contra legem Sarracenorum*). His work is full of allusions to and citations of the Qur’an and other related works such as Hadith (sayings of the Prophet Muhammad) and the writings of other Christians such as Peter the Venerable, Thomas Aquinas, and the *Liber denudationis*.

As an authoritative work that exuded first-hand knowledge, *Contra legem* became highly influential. For instance, it was translated into Greek by Demetrios Kydones (around 1370), this version was then re-translated into Latin by Bartholomaeus Picensis (1506), whose rendering was subsequently turned into German by none other than Martin Luther as his *Verlegung des Alcoran* (1542). What a curious chain of transmission! Aside from direct translations, portions of *Contra legem* were frequently reused to create other, more or less independent works.

Throughout my project, I digitally modelled the references and arguments that *Contra legem* contains, and how other texts from the following centuries use *Contra legem* to make their arguments.

What is Linked Data?

What do I mean by digitally modelling references, and arguments? There are many ways to do so, but I chose Linked Data, a concept proposed by the inventor of the internet, Tim Berners-Lee in 2006. The evolution of the web has taken us from a web of documents – pages filled mostly with text and images (like news websites) – to a web of data, where we can search and retrieve information (such as library catalogues). The next step envisioned by Tim Berners-Lee was to connect the data through expressive links. If we could link all individual sources of data with each other, an all-encompassing network of knowledge would emerge. This vision is known as the Semantic Web. How does this work in practice?

An example: Consider we want to link data about actors and politicians. How do

we know that the Arnold Schwarzenegger who played Conan the Barbarian is also the one who served as Governor of California? The first step is ensuring that we are referring to the same Arnold. To do so, we assign him a URI, a Uniform Resource Identifier. On Wikidata, a great repository of such URIs, Arnold is listed as <https://www.wikidata.org/wiki/Q2685>. By using this URI, we are guaranteed to be talking about the same individual. This URI doubles as a URL, allowing us to learn more about him directly from our browsers.

But identifying Arnold is just the beginning – he must also be linked to other relevant data! In Wikidata, he is linked to the movie ‘Conan the Barbarian’ under the property ‘notable work’ (Property:P800) and to the office ‘Governor of California’ through the property ‘position held’. We can read these connections as complete statements like ‘Arnold Schwarzenegger’ ‘has as notable work’ ‘Conan the Barbarian’: knowledge is expressed in simple sentences of subject, predicate, and object. This is exactly what the so-called Resource Description Framework (RDF) that underlies the Semantic Web mandates, and such combinations of subject, predicate, and object are called ‘triples’.

As a final component, we need general terms to specify what *kinds of things* we are linking to each other. Arnold Schwarzenegger is probably not a cybernetic organism but a ‘person’ and ‘Conan the Barbarian’ is a ‘film’. To maintain consistency, these terms are regulated through controlled vocabularies called ‘ontologies.’ Ontologies contain ‘classes’, which we use to categorize individ-

ual entities, and ‘predicates’, which are used to link them. Both classes and predicates can have subclasses and sub-predicates that allow us to further specify the type of entity or connection. For example, on Arnold’s page, we would not find that he is a ‘person’, but rather that he is a ‘human’. However, at least in Wikidata, ‘human’ is a subclass of ‘person’. This entails that every human is also a person and that everything that applies to a person also applies to a human. The inverse is of course not true: not every person is human. (On Wikidata ‘god’ is also a subclass of ‘person’!)

Connecting Text Passages

The elements just described – giving pieces of data unique identifiers, linking them, and specifying them through classes and predicates – are not only the foundations of the Semantic Web, but they were also the challenges I faced while implementing my project on interreligious relations. Thankfully, existing ontologies provided vocabularies that I could ‘steal’ from. In fact, this is a best practice of the Semantic Web: *go as far as you can with the vocabulary that already exists, and only then invent your own!*

I spent a great deal of time addressing the challenge of uniquely identifying text passages. Texts exist in different editions and are cited by different publications in different ways. As a first step, I created unique IDs for the paragraphs of my texts. Text passages are then identified by providing the IDs of the paragraphs where they start and end, and by specifying the exact word number within these paragraphs where they start or end.

Then, I had to find a way to express that two text passages are connected with each other. Instead of stating that two passages *are* related, I chose to model that scholars *claim* they are related. In my ontology, I therefore defined ‘Connective Claims’ as statements made by scholars that suggest ‘passage a’ and ‘passage b’ have a certain connection which can lead to a better understanding of ‘passage a’. For example, the historical writer might allude to a certain passage of the Qur’an, and the modern editor would supply the best match. These first two steps build on an ontology by a project called the *Hypermedia Dante Network*.

As the next step, I classified what kind of connection the scholar suggests. For this, I took inspiration from a project called *Sharing Ancient Wisdoms*. Using their vocabulary allowed me to describe precisely how two texts are related. If they are labelled as ‘verbatim’, all words need to be the same. At the other end of the spectrum is ‘loose rendering’, which means there is some connection, but the material has been heavily transformed.

Finally, I described the argumentative content of the passage in simple statements and also linked them to text passages. It would have been beneficial to distil these statements into a limited number, so that parallels can be found more easily, but I have not managed to do this so far – work for the future!

What Is It Good For?

The intention behind OTRA, which, as I may now reveal, stands for an “Ontology for the Transmission and Re-Use of Argumentative Patterns”, was to study patterns of interreligious argumentation. The corpus I created offers some insights. For instance, I can ask my data which parts of Riccoldo’s *Contra legem* were the most used in the two centuries after its writing and I can retrieve how his work was used to support different arguments.

I can also study the long influence of sources. As mentioned earlier, Riccoldo’s work drew from the Latin version of the *Liber denudationis*, which itself is based on an Arabic text from 11th century Egypt. Modern editions of texts that use *Contra legem* will generally only mark their dependence on Riccoldo. However, my data allows me to go one step (or several steps) further, and find out how later works indirectly depended on this original source.

My dataset is still too limited to study patterns of interreligious argumentation over long periods. However, it embodies the spirit of Linked Data: if everyone does something, eventually a more comprehensive picture will emerge that goes far beyond our capacity as individual scholars.

Teologisk Forening

Efterårssemesteret 2024

Tirsdag den 24. september kl. 18.30-20.30

Digter Signe Gjessing

Grænsen til Gudsordet – en poetologisk ekskursion

Tirsdag den 8. oktober kl. 18.30-20.30

Postdoc Søren Frank Jensen

**Individ og fællesskab i efterreformatoriske fortolkninger
af Salmernes Bog**

Tirsdag den 12. november kl. 18.30-20.30

Lektor ved DPU og ph.d. Henrik Vase Frandsen

Om længsel.

En fænomenologisk tolkning af Dionysios Areopagitens brug af hyper

Tirsdag den 19. november 18.30-21.00

Debat: Religionen til tiden: Stoicisme eller kristendom?

*Debattører: Bent Meier Sørensen, ph.d. og professor
ved Institut for Business Humaniora og Jura, CBS.*

Jesper Tang Nielsen, dr.theol. og valgmenighedspræst i Vartov.

*Gitte Buch-Hansen, ph.d. og lektor i Det Nye Testaments Eksegese,
Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet.*

Tirsdag den 3. december kl. 18.30-20.30

Lektor, ph.d. René Rosfort

Queer tro: at eksistere mellem frihed og ansvar

Fredag den 13. december

Teologisk Forenings julefest

Alle foredrag finder sted på Markedspladsen,
Det Teologiske Fakultet, Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16.

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for efterårssemesteret 2024

Torsdag den 26. september kl. 19.30

Søren Kierkegaard og Theodor W. Adorno

*Tilo Wesche, professor i praktisk filosofi
ved Carl von Ossietzky Universität Oldenburg*

Foredraget er på engelsk.

Torsdag den 24. oktober kl. 19.30

Caspar David Friedrich og Søren Kierkegaard

– kongeniale tolkere af menneskets længsel

Dorothea Glöckner, sognepræst, ph.d.

Torsdag den 28. november kl. 19.30

Grundlovsskepticisme: Kierkegaard og Grundtvig

*Jens Lei Wendel-Hansen, ph.d. og editionsfilolog
ved Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet*

Torsdag den 30. januar 2025 kl. 19.30

Lidelse og den kristne grundklang i Kierkegaards tænkning

*René Rosfort, lektor ved Søren Kierkegaard Forskningscenteret,
Københavns Universitet*

Alle foredrag finder sted på Københavns Universitet, Søndre Campus,
Karen Blixens Plads 16 eller Njalsgade 76, auditorie 9A-0-01

Seneste titler i serien Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

Den komplette liste kan ses på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>

93. *Teologi – Derfor! En artikelsamling om teologien og dens fag*. Redigeret af Carsten Selch Jensen. 2022. 64 s.
94. Kerstin Wimmer. *A Broken Hallelujah. A Theology of Martin Luther's Liturgical Simul*. Ph.d.-afhandling 2022. 261 s.
95. Nanna Eva Nissen. *Forensic Theology and the Evaluation of Blasphemy Offences. The Prosecution of Written Pacts with the Devil in Denmark-Norway between 1634 and 1754*. Ph.d.-afhandling 2022. 383 s.
96. Kasper Siegismund. *Bibelsk aramæisk: Grammatisk oversigt og sproglige kommentarer til de aramæiske dele af Daniels Bog (samt uddrag af Genesisapokryfen fra Qumran)*. 2022. 186 s.
97. Esben Korsgaard Rasmussen. *The Power of Ideas: Thomas Hobbes and the Struggle for Unitary Authority*. Ph.d.-afhandling 2022. 262 s.
98. Anni Haahr Henriksen. *The Private Mind in Elizabethan England: Representations of the Mind in Literary, Political, Religious, and Legal Discourse*. Ph.d.-afhandling 2022. 244 s.
99. Jesper Tang Nielsen. *Den johannæiske konflikt mellem filosofisk progression og teologisk tradition. En kommentar til Johannesbrevene med særligt henblik på forholdet til Johannesevangeliet*. Doktordisputats 2023. 473 s.
100. Søren Frank Jensen. *Nikolaus Selmecker's Psalterbuch, 1563–1623. Addressing the Public – Voicing the Private*. Ph.d.-afhandling 2023. 213 s.
101. Tessie Bundgaard Jørgensen. *Ethicised Sharia. The Contextual Case of Islamic Theology*. Ph.d.-afhandling 2024. 316 s.

Bøger, der ikke er udsolgt, kan købes hos Academic Books, Søndre Campus.

Adskillige af bindene er desuden tilgængelige som e-bøger og kan hentes gratis på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>.